

SITATRETTEEN I EN NY TID

Utvalgte emner

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 617

Leveringsfrist: 26.04.10

Til sammen 17 893 ord

25.04.2010

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Avhandlingens emne	1
1.2	Kildebruk og metode	2
<u>2</u>	<u>OPPHAVSRETTENS GJENSTAND OG INNHOLD</u>	<u>4</u>
2.1	Gjenstand for beskyttelsen	4
2.2	Beskyttelsens innhold	6
2.3	Krenkelsesvurderingen	6
2.4	Ideelle rettigheter	8
2.5	Opphavsrettens begrunnelse	8
<u>3</u>	<u>AVGRENSNINGER AV ENERETTEN – ”LÅNEREGLENE”</u>	<u>10</u>
3.1	Innledning	10
3.2	Typer låneregler	10
3.3	Tolking av lånereglene	11
3.4	Lånereglenes begrunnelse	13
<u>4</u>	<u>SITATRETTE</u>	<u>14</u>
4.1	Innledning	14
4.2	Sitatrettens bakgrunn og begrunnelse	15

4.3	Vilkår og grenser	18
4.3.1	Offentliggjort	18
4.3.2	”Å sitere fra”	19
4.3.3	”I samsvar med god skikk”	21
4.3.4	Sitatets formål	23
4.4	Forholdet til de ideelle rettigheter	24
<u>5</u>	<u>MAUSETH-SAKEN</u>	<u>25</u>
5.1	Faktisk bakgrunn	25
5.2	Vernet etter åndsverkloven § 42	26
5.3	Sitatets formål	27
5.3.1	Domstolenes prøvelsesrett kontra den redaksjonelle frihet	27
5.3.2	Utsnittet sett i forhold til parodien	28
5.3.3	NRKs kjennskap til at Mauseth motsatte seg bruk	34
5.3.4	Spredningsrisiko	36
5.3.5	Hvilke forhold er opphavsrettslig relevante?	37
5.3.6	Forholdet til ytringsfriheten	40
5.3.7	Ideelle rettigheter	41
5.4	Sammenfatning og øvrige bemerkninger	42
<u>6</u>	<u>MUSIKKSITATER</u>	<u>45</u>
6.1	Innledning	45
6.2	Dagbladets anmeldelse	47
6.2.1	Faktisk bakgrunn	47
6.2.2	”30 sekunder er alltid greit”	47
6.2.3	Lovlig sitat?	48
6.3	Ideelle rettigheter	57
6.3.1	Navngivelsesplikten	58
6.3.2	Respektretten	59

6.4	Sammenfatning og øvrige bemærkninger	60
<u>7</u>	<u>AVSLUTTENDE KOMMENTARER</u>	<u>61</u>
<u>8</u>	<u>KILDEREGISTER</u>	<u>63</u>

1 Innledning

1.1 Avhandlingens emne

Retten til å sitere fra andres åndsverk er ansett som en ”*selvsagt innskrenkning i opphavsmannens absolutte rett*”.¹ Hvor grensene går for *hvor mye og hva* som kan siteres fra andres verk, er imidlertid ikke selvsagt. Jeg vil i denne avhandlingen se nærmere på to utvalgte emner under sitatretten. Gjennomgangen skal illustrere problemstillingene som kan oppstå, og angi noe om hvor grensene for sitatretten går.

Først vil jeg analysere den såkalte Mauseth-saken, som omhandler bruk av et filmsitat hvor skuespilleren Gørild Mauseth vises naken. Saken har fått mye oppmerksomhet i media, kanskje mest på grunn av dens noe pikante karakter, men den er også rettslig sett svært interessant. Avgjørelsen i saken er den første høyesterettsdommen vi har om sitatrettens utstrekning. Dommen er nylig avsagt, og med dissens 4-1 kom Høyesterett til at filmsitatet var urettmessig. Høyesteretts avgjørelse er endelig og må respekteres. Jeg er likevel i tvil om hvorvidt Høyesteretts vurdering av sitatrettens utstrekning var riktig. Jeg vil derfor gjennomgå dommen og søke å argumentere for hvorfor jeg mener vurderingene og resultatet burde ha vært annerledes.

Det andre emnet jeg tar for meg er bruk av musikk sitater i anmeldelser, med utgangspunkt i et eksempel fra virkeligheten.² Bruken av musikk sitatet har ikke skapt tvist mellom avisen og rettighetshaverne til musikkverket. Formålet med å ta utgangspunkt i anmeldelsen er bare at den kan benyttes som illustrasjon på hvilke spørsmål som kan oppstå ved bruk av musikk sitater. I motsetning til behandlingen av Mauseth-saken, foreligger det her ingen

¹ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 37.

² Anmeldelse fra Dagbladets nettutgave. Se punkt 6.2.1.

vurdering som kan analyseres. I stedet tar jeg utgangspunkt i oppfatninger i teorien, og søker å utfylle og nyansere ut fra dagens situasjon.

Både film og musikk er verkstyper som inntil ganske nylig har vært praktisk vanskelig å sitere fra. I dagens teknologi- og multimediesamfunn blir stadig flere opphavsrettslige problemstillinger satt på spissen. Nettopp derfor synes jeg det er interessant å se på sitater fra slike verkstyper. Sitatbestemmelsen er en rettslig standard, og denne måten å regulere sitatretten på kan medføre avgrensningsproblemer.³ I lovteknikken ligger det også et spenningsforhold mellom forutberegnelighet og utviklingsdyktighet. Bestemmelsen er elastisk nok til å kunne utvikle seg ved tekniske og samfunnsmessige endringer. Det kan imidlertid være vanskelig å vite på forhånd hvor omfattende bruk som er tillatt.

Før hovedtemaet for avhandlingen – sitatretten – behandles, er det nødvendig med en kort gjennomgang av grunnleggende aspekter ved opphavsretten. Formålet er å gi en viss innføring og forståelse av rettsområdet som et nødvendig bakteppe for den nærmere drøftelsen av sitatretten. Opphavsrettens gjenstand og innhold behandles i punkt 2, og opphavsrettens avgrensninger i punkt 3. Deretter følger en generell redegjørelse for sitatretten i punkt 4. Gjennomgangen pretenderer ikke å være ”heldekkende”. Hensikten er å få fram sentrale hensyn og momenter for å bedre kunne foreta en analyse av emnene jeg skal behandle.

Det faller utenfor avhandlingens område å gi en beskrivelse av bestemmelsene om retten til gjengivelse av kunstverk og andre såkalte låneregler. Drøftelsen vil være av materiell art, og prosessuelle problemstillinger berøres ikke.

1.2 Kildebruk og metode

Åndsverkloven er blitt til i et tett nordisk lovsamarbeid. Det vil derfor være naturlig å undersøke kilder fra Sverige og Danmark, både forarbeider, rettspraksis og litteratur.

³ Ot.prp. nr. 15 (1994–95) s. 127.

Immaterielle goder spres over landegrensene i sterkt økende grad. Dermed oppstår det et sterkere behov for internasjonalt samarbeid. Statene søker å regulere rettighetshåndteringen mest mulig homogent gjennom internasjonale konvensjoner. Gjennom sine folkerettslige forpliktelser er Norge bundet av den såkalte tretrinns testen⁴ som setter rammer for hvordan eneretten avgrenses. Tretrinns testen medfører at unntak fra den opphavsrettslige eneretten bare må gjelde i a) visse *spesielle tilfeller*, at de b) ikke må være i konflikt med *normal utnyttelse* av verket og c) ikke på urimelig måte tilsidesetter opphavsmannens *legitime interesser*.⁵ Disse hensynene spiller inn når vurderingen av sitatretten skal foretas, men det er ikke grunn til å anta at reguleringen i Norge er i strid med disse forutsetningene. Det vil derfor ikke være særlig behov for å trekke inn internasjonale kilder i denne avhandlingen.

Sitatbestemmelsens henvisning til ”god skikk” medfører at regelen har en iboende elastisitet. Den er dermed utviklingsdyktig ved endringer i samfunnet. God skikk-kravet viser til en målestokk utenfor lovteksten, og hva som i dag regnes som god skikk er avhengig av hvilken praksis som er blitt vanlig. Videre er sitatrettens grenser avhengig av den siterendes formål med bruken. Slik vil reelle hensyn og formålsbetraktninger få stor vekt.

⁴ Se for eksempel Bernkonvensjonen artikkel 9(2), TRIPS art. 13 og Direktiv 2001/29/EF (infosoc-direktivet) art. 5(5).

⁵ Rognstad 2009 s. 215.

2 Opphavsrettens gjenstand og innhold

2.1 Gjenstand for beskyttelsen

Åndsverkloven⁶ § 1 første ledd lyder: *"Den som skaper et åndsverk, har opphavsrett til verket."* Gjenstand for beskyttelse etter loven er altså *åndsverkene*. Hva som ligger i begrepet "åndsverk" er nærmere beskrevet i åndsverkloven § 1 annet ledd: *"Med åndsverk forstås i denne lov litterære, vitenskapelige eller kunstneriske verk av enhver art og uansett uttrykksmåte og uttrykksform"*. Deretter eksemplifiserer bestemmelsen hva som ligger i uttrykket, gjennom en oppregning på 13 punkter over verk som typisk faller inn under betegnelsen åndsverk. Det følger av bestemmelsens ordlyd – jf. ordene "så som" – at oppregningen ikke er uttømmende. Det er viktig å være oppmerksom på at bestemmelsen er generelt utformet slik at alle typer verk som oppfyller vilkårene er opphavsrettslig beskyttet. Det er altså ikke *nødvendig* at verket tilhører en av de oppregnede kategoriene. På den andre siden er det heller ikke *tilstrekkelig* å falle inn under en av kategoriene for å oppnå beskyttelse.

Det kan ut fra bestemmelsen oppstilles tre vilkår for opphavsrettsbeskyttelse: Det må foreligge en a) *frembringelse* b) på det *litterære, vitenskapelige eller kunstneriske område* og c) verket må være av en slik art at det kan karakteriseres som et *åndsverk*.⁷

I kravet om at det skal foreligge en frembringelse ligger at det må være snakk om *"en virkelig åndsproduksjon fra opphavsmannens side"*.⁸ Det må foreligge et *moment* av

⁶ Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. av 12. mai 1961 nr. 2.

⁷ Knoph 1936 s. 62 og Rognstad 2009 s. 77.

⁸ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 11.

nyskapelse.⁹ Frembringelsen må gis en *ytre realitet* slik at verket kan reproduseres eller formidles til andre, og ikke bare eksistere som en idé i opphavsmannens hode.¹⁰ Kravet om at frembringelsen må være skjedd på det litterære, kunstneriske eller vitenskapelige området gir i liten grad veiledning om hva slags verk det er tale om. Uttrykkets funksjon er å angi retningen for hvilke verk som beskyttes etter loven.¹¹ Det siste vilkåret ligger i selve ordet ”åndsverk”, som innebærer at det som er skapt må være av en særlig karakter – ”*det må iallfall i noen grad være uttrykk for original og individuelt preget åndsvirksomhet fra opphavsmannens side.*”¹² Dette vilkåret kalles gjerne *originalitets- eller verkshøydekravet*, og angir at frembringelsen må overstige en viss terskel for å falle inn under definisjonen åndsverk. Kravet er relativt til hvilken type verk som vurderes, i den forstand at terskelen for å falle inn under begrepet kan variere avhengig av verkstype. Beskyttelsen oppstår når verket skapes, og krever ingen form for registrering eller andre formaliteter.

TRIPS¹³ artikkel 9(2) fastslår et grunnleggende opphavsrettslig prinsipp: ”*Copyright protection shall extend to expressions and not to ideas, procedures, methods of operation or mathematical concepts as such.*” Det som beskyttes er altså det bestemte uttrykket et åndsverk har fått, ikke den bakenforliggende ideen – ”*[d]et er den bestemte måten som motivet, handlingsforløpet eller det historiske hendelsesforløpet har materialisert seg på i verkene, som har opphavsrettslig vern.*”¹⁴

⁹ Kravet om nyskapelse er et subjektivt krav til originalitet, og må ikke forveksles med patentrettens objektive nyhetskrav. Såkalte dobbeltfrembringelser – hvor to opphavsmenn uavhengig av hverandre skaper identiske verk – kan prinsipielt sett forekomme etter åndsverkloven. Se Rognstad 2009 s. 83.

¹⁰ Knoph 1936 s. 63.

¹¹ Rognstad 2009 s. 81.

¹² Knoph 1936 s. 64.

¹³ TRIPS – Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights. Avtalen ble undertegnet i 1994, og Norge tiltrådte avtalen fra begynnelsen av.

¹⁴ Rognstad 2009 s. 89.

2.2 Beskyttelsens innhold

Åndsverkloven § 2 første ledd bestemmer at opphavsmannen til et åndsverk har *”enerett til å råde over åndsverket ved å fremstille varig eller midlertidig eksemplar av det og ved å gjøre det tilgjengelig for almenheten, i opprinnelig eller endret skikkelse, i oversettelse eller bearbeidelse, i annen litteratur- eller kunstart eller i annen teknikk”*.

Tilgjengeliggjøring for allmennheten skjer ved spredning, visning eller fremføring, jf. § 2 tredje ledd. Sprednings-, visnings- eller fremføringshandlinger innenfor det private område er utenfor opphavsmannens kontroll. Handlingene regnes som private når de foretas *”innenfor den forholdsvis snevre krets som familie-, vennskaps- eller omgangsbånd skaper”*.¹⁵

Eneretten har både en positiv og en negativ side. Den positive siden gir opphavsmannen en rett til selv å råde over verket, mens den negative gir en rett til å forby andre å råde over det uten hans eller hennes samtykke.¹⁶ Retten til å råde over verket beskrives ofte som den økonomiske siden av opphavsretten, for å skille den fra de ideelle rettighetene som reguleres i § 3.¹⁷ Det er riktignok slik at opphavsmannens kontroll med eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring innebærer at han eller hun har herredømme over hvem som kan utnytte verket økonomisk, slik at de økonomiske aspekter blir mest fremtredende ved bestemmelsen. Man må imidlertid ikke miste av syne at bestemmelsen også inneholder et ideelt aspekt, ved at opphavsmannen har kontroll over om og hvordan verket skal utnyttes.¹⁸

2.3 Krenkelsesvurderingen

Fremstilling av eksemplar eller tilgjengeliggjøring for allmennheten av andres åndsverk uten å ha samtykke fra opphavsmannen og uten at det er hjemlet i andre regler, vil

¹⁵ Knoph 1936 s. 89.

¹⁶ Rognstad 2009 s. 150.

¹⁷ Se punkt 2.4 om de ideelle rettigheter.

¹⁸ Rognstad 2009 s. 150.

representere en krenkelse av eneretten i åndsverkloven § 2. Et åndsverk er beskyttet fordi det er uttrykk for en individuell skapende innsats fra opphavsmannen – altså fordi det har verkshøyde. Derfor rekkes opphavsrettsbeskyttelsen bare *”så langt den individuelle, skapende innsatsen når”*.¹⁹ Dersom et åndsverk gjengis i sin opprinnelige form vil dette utgjøre en åpenbar krenkelse av eneretten. Etter åndsverkloven § 2 omfatter beskyttelsen imidlertid også gjengivelse av verket i endret skikkelse. Dersom det frembringes et verk som har likhetstrekk med et eldre åndsverk, blir det spørsmål om det dreier seg om en gjengivelse i endret skikkelse som omfattes av eneretten, eller om det er skapt et nytt og selvstendig verk som går klar av eneretten, jf. åndsverkloven § 4 første ledd. Den nærmere grensedragnin mellom hva som utgjør krenkelse av eneretten kontra fri benyttelse av åndsverk *”beror i praxis alltid på et konkret, sagkyndigt skøn. Det afgørende er da, om man oppfatter de to fænomener – det originale værk og bearbejdelsen/efterligningen – som så ligeartede, at de med føje kan siges at hidføre samme (æstetiske) oplevelse – at de er det samme ‘verk’ – ganske uanset de eventuelle forskelle.”*²⁰ Det blir altså spørsmål om det eldre verkets beskyttede trekk går igjen på en slik måte at det kan sies å bevare sin identitet.²¹

Ved bruk av utsnitt eller bruddstykker av åndsverk, oppstår det spørsmål om hvor mye som kan gjengis før bruken utgjør en opphavsrettskrenkelse. I tråd med prinsippet om at beskyttelsen rekkes så langt den individuelle skapende innsatsen når, må utsnittet i seg selv tilfredsstille kravet til verkshøyde eller originalitet for å representere en krenkelse.²² Først dersom det kan konstateres at *de vernede trekkene* ved det eldre åndsverket gjengis, blir det nødvendig å vurdere om bruken likevel kan hjemles i de såkalte lånereglene,²³ selv om den i utgangspunktet ville være i strid med åndsverkloven § 2.

¹⁹ Rognstad 2009 s. 137.

²⁰ Kockvedgaard 1999 s. 125.

²¹ Rognstad 2009 s. 138.

²² Rognstad 2009 s. 147.

²³ Se punkt 3 om lånereglene.

2.4 Ideelle rettigheter²⁴

Begrepet ”ideelle rettigheter” gir i seg selv nokså liten veiledning med tanke på hvilke rettigheter det dreier seg om, og bruken av det er – med Knophs ord – ikke ideell. Det har imidlertid sin funksjon ved at det tydeliggjør at det er snakk om noe annet enn økonomiske interesser.²⁵ Om det særegne ved disse rettighetene sier Rognstad: *”De gir hele rettsområdet et eget preg, og de styrer rettstenkningen her på en måte som ofte får avgjørende betydning for tolkningen av de enkelte bestemmelser.”*²⁶

De mest sentrale ideelle rettighetene er lovfestet i åndsverkloven § 3. Første ledd gir opphavsmannen krav på å bli navngitt når verket benyttes. *Navngivelsesplikten* rekker så langt ”som god skikk tilsier”, og er dermed ikke absolutt. Hovedregelen kan noe upresist sies å være at opphavsmannens navn skal angis når det er praktisk gjennomførbart.²⁷ Den såkalte *respektretten* følger av annet ledd, og innebærer at verket ikke kan endres eller gjengis på en krenkende måte eller i en krenkende sammenheng. Dersom hele eller deler av et verk utnyttes med hjemmel i de såkalte lånereglene i åndsverkloven kapittel 2,²⁸ bestemmer § 11 at rettighetene i § 3 må respekteres. I tillegg vil bruk med hjemmel i lånereglene utløse en plikt til å angi kilden.

Opphavsmannen kan som utgangspunkt ikke fraskrive seg sine ideelle rettigheter selv om opphavsretten for øvrig overdras, jf. åndsverkloven § 3 tredje ledd.

2.5 Opphavsrettens begrunnelse

Knoph fremsatte disse betraktningene om begrunnelsen for immaterialretten:

²⁴ Internasjonalt betegnet som *droit moral*.

²⁵ Knoph 1936 s. 150.

²⁶ Rognstad 2009 s. 197.

²⁷ Rognstad 2009 s. 200.

²⁸ Se punkt 3 om lånereglene.

”Alle åndsrettighetene har således felles rettsgrunnlag: Dels bæres de oppe av den naturlige rettsbetraktning at nyttig arbeide bør ha sin lønn, og at den som har sådd bør høste fruktene av sitt arbeide. Dels er det prinsippet om respekt for den menneskelige personlighet, overalt hvor den gir sig tilkjenne, som ligger bak rettsreglene om dem.”²⁹

I dette ser man begrunnelsen for både de økonomiske og de ideelle rettighetene. De økonomiske rettighetene bæres oppe av en betraktning om at det er rimelig at den som har ytt en innsats, også er den som skal få belønning for det. De ideelle rettighetene bygger på at åndsverkene har et personlig preg og at opphavsmannen har krav på respekt for den del av sin personlighet som kommer til uttrykk i verket.

Det er også i samfunnets interesse at opphavsrettighetene beskyttes. Siden (potensielle) opphavsmenn kan være trygge på at det som skapes ikke kan utnyttes fritt av andre, skaper rettighetene incentiver for fortsatt kulturell produksjon og distribusjon.³⁰ Det må imidlertid tas i betraktning at åndsverkene ikke oppstår i noe åndelig vakuum. All skapende produksjon bygger til en viss grad på fortidens verk. For at det skal være mulig å skape nye verk uten å trå tidligere opphavsmenns rett for nær, kan ikke beskyttelsesnivået være for høyt. Ved utformingen av beskyttelsesnivået har lovgiver søkt å oppnå en rimelig balanse mellom nåtidens og fortidens opphavsmenn, slik at det oppnås størst mulig grad av produksjon: *”Ut fra et samfunnsøkonomisk perspektiv bør rettighetsbeskyttelsen altså være så sterk at den skaper incentiver til produksjon og distribusjon av åndsverk, men ikke så sterk at slike incentiver svekkes.”³¹*

²⁹ Knoph 1936 s. 4.

³⁰ Rognstad 2009 s. 32.

³¹ Rognstad 2009 s. 33.

3 Avgrensninger av eneretten – ”lånereglene”

3.1 Innledning

Som vist over er det både i samfunnets og opphavsmennenes interesse at det eksisterer beskyttelse for åndsverkene. Så langt er det ingen motsetning mellom hensynet til de enkelte opphavsmenn og allmennheten for øvrig, men dette interessefellesskapet strekker seg ikke så langt at opphavsrettsbeskyttelsen kan være *absolutt*. Andre enn opphavsmannen har i visse tilfeller et berettiget behov for å benytte seg av vernede trekk ved et åndsverk uten å spørre om tillatelse, og dette behovet er forsøkt ivaretatt gjennom reglene om avgrensning av opphavsretten i åndsverkloven kapittel 2. Rettighetene er av ulik karakter og gir hjemmel for ulik bruk, men felles for dem er at de er utslag av at hensynet til samfunnets behov i disse tilfellene er funnet å veie tyngre enn hensynet til opphavsmannen. Reglene *avgrenser* eneretten ved at de på visse vilkår tillater bestemte former for bruk av andres åndsverk, og de kalles vanligvis *låneregler*.

3.2 Typer låneregler

Det finnes tre ulike typer låneregler i åndsverkloven kapittel 2, kategorisert etter vilkårene for bruk og hvilken bruk som er tillatt etter dem. Den første kategorien er regler om *fri bruk*. Disse gir rett til bruk uten å spørre om opphavsmannens tillatelse og uten å betale vederlag for bruken. Den andre kategorien, *tvangslisensene*, gir adgang til utnyttelse uten å spørre om tillatelse, men mot at det ytes vederlag. Den siste kategorien, *avtalelisensene*, er en særskilt form for tvangslisens som utløses av en underliggende avtale mellom en representativ rettighetshaverorganisasjon (jf. åndsverkloven § 38a) og brukere av åndsverkene. Rettsforholdet mellom disse partene reguleres av selve avtalen, og det særegne med avtalelisensene er at avtalen på samme vilkår får virkning for rettighetshavere som *ikke* er omfattet av avtalen, jf. åndsverkloven § 36. Tanken bak er at den representative

organisasjonen og brukerne utformer avtaler som i rimelig grad ivaretar begge siders interesser, slik at vilkårene forutsetningsvis er rimelige også for andre rettighetshavere.

3.3 Tolking av lånereglene

I de fleste andre lands rett er det vanlig å se på lånereglene som begrunnede *unntak* fra hovedregelen om enerett, og som unntak skal de underlegges en innskrenkende eller restriktiv fortolking. Om bakgrunnen for å legge til grunn en restriktiv fortolking sier Lassen: *”Slike læresetninger vil trolig oftest bli hevdet som konsekvenser av mer generelle tolkningsmaksimer om streng eller restriktiv tolkning av unntakslover og unntaksregler, eller ha sin forankring i generelle maksimer om streng eller restriktiv tolkning av regler som gjør inngrep i private rettigheter.”*³² Knoph har imidlertid imøtegått betraktningene om en streng tolking av lånereglene for norsk retts vedkommende:

*”Mens de fleste fremmede lover oppfatter de samfundsmessige begrensninger av ophavsretten som mere eller mindre vilkårlige undtagelser fra en tenkt absolut rett, stiller Å. innskrenkningene i ophavsretten op som det annet kapitel i loven, likeverdig med det første som beskriver ophavsmannens rett.”*³³

Han anførte at reglene er likeverdige, men begrunnet i ulike – motstående – hensyn:

*”De positive reglene om ophavsretten kommer derfor til å bli resultanten av to likeverdige komponenter, tanken på ophavsmannen og tanken på almenheten, og som et naturlig uttrykk for dette er Å. ’s to første kapitler bygget op. Enhver tanke på at reglene i kap. II er undtak som må tolkes strengt eller endog ’innskrenkende’, må derfor være utelukket.”*³⁴

³² Lassen 1979 s. 172.

³³ Knoph 1936 s. 59.

³⁴ Knoph 1936 s. 124.

I lovforarbeidene³⁵ gis det tilslutning til disse betraktningene, og synspunktene har festnet seg i norsk rett. Overskriften til åndsverkloven kapittel 2 søker å uttrykke rettsgrunnlagets likeverdighet ved å benytte begrepet "[a]vgrensning av opphavsretten" i stedet for "innskrenkning" eller "unntak". Denne prinsipielt ulike tilnærmingen i de nordiske landene, innebærer imidlertid ikke at ulikhetene nødvendigvis er så store i praksis:

*"Også de danske motiver og den danske teori gir uttrykk for at lånereglene må tolkes slik at de gir 'hjemmel for det formål, for hvis skyld de er indstiftede, virkelig også kan blive fyldestgjort'. Og det er på den annen side også i norsk teori og i de norske motiver understreket at lånereglene ikke må tolkes slik at de kan komme til å åpne adgang til utnyttelse av verket i økonomisk konkurranse med opphavsmannen. Det vil derfor trolig i alle de fire land kunne regnes med hva Kocktvedgaard kaller en 'konkurrencepræget fortolkning' av lånereglene, og dette forhold vil da i en del relasjoner kunne avdempe virkningene av de ulike utgangspunktene, til dels kanskje i anseelig grad."*³⁶

En annen sak er at *andre forhold* kan tilsi en innskrenkende eller restriktiv tolking av reglene. Åndsverklovens regler ble til i en helt annen virkelighet enn dagens, og ny teknologi har ført med seg utnyttelsesmåter man ikke kunne forestille seg ved lovens tilblivelse.³⁷ Tolkningen av bestemmelsene må skje med bestemmelsenes formål for øye, slik at den regel som utledes ikke rekker lenger enn de hensynene som bærer bestemmelsene. Uavhengig av teknologisk og samfunnsmessig utvikling, må bruken av andres verk være i tråd med begrunnelsen for at det eksisterer en slik rett.

³⁵ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 29.

³⁶ Lassen 1979 s. 177.

³⁷ Rognstad 2009 s. 219.

3.4 Lånereglens begrunnelse

Lånereglens formål er ”å balansere behovet for vern av immaterialrettigheter mot samfunnets og den enkeltes ulike behov for å kunne nytte åndsprodukter uten å være avhengig av et samtykke.”³⁸ Behovet for å kunne bruke andres verk har gitt seg utslag i ulike regler for bruk, alt etter hvilke hensyn som skal tilgodeses. Det vil i denne oppgaven føre for langt å gå inn på de ulike bestemmelsene for å undersøke hvilke hensyn de begrunnes i. Gjennomgangen av sitatretten vil imidlertid vise hvilke hensyn denne lånerregelen er begrunnet i.

Som generelt utgangspunkt kan det imidlertid bemerkes at terskelen for å gripe inn i og avgrense opphavsretten er nokså høy: ”Opphavsmannen får enerett til visse måter å nytte verket på, eller som i den gjeldende norske lov: til all den rådighet over verket som ikke av tvingende samfunnsmessige grunner må unndras ham.”³⁹ (Min utheving.)

³⁸ Ot.prp. nr. 46 (2004–05) s. 29.

³⁹ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 7.

4 Sitatretten

4.1 Innledning

Sitatbestemmelsen i åndsverkloven § 22 er en sentral og praktisk viktig avgrensningsregel som slår fast at:

”Det er tillatt å sitere fra et offentliggjort verk i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger.”

Når vilkårene er oppfylt gir bestemmelsen rett til *fri bruk*, slik at det verken er nødvendig å innhente samtykke eller yte vederlag for bruken. Hvor grensene for denne bruken går, kan imidlertid vanskelig utledes av bestemmelsens ordlyd. Gjennom henvisningen til ”god skikk” vises det til kilder som ligger utenfor lovteksten, og grensen for lovlig bruk er videre avhengig av formålet med bruken.

Begrepet ”sitat” har ikke noe fast, entydig innhold i dagligtalen, men den alminnelige språklige forståelsen ligger nok tett opp til definisjonen som finnes i ordbøkene – at det er snakk om ”ordrett gjengivelse av skrift el. tale”.⁴⁰ Det rettslige begrepet ”sitat” skiller seg fra dette i flere relasjoner. For det første er ikke sitatretten begrenset til bruk av utdrag fra skrift eller tale. Bestemmelsen tillater sitater fra ”verk”, og viser dermed til de prestasjoner som vernes etter åndsverkloven § 1. Det som faller inn under definisjonen av åndsverk kan det også siteres fra, når vilkårene for øvrig er oppfylt.⁴¹ Begrepet er altså verksnøytralt. At vurderingen av om vilkårene er oppfylt kan variere etter verkstypen, er en annen sak. I tillegg til at det kan siteres fra alle typer verk kommer at åndsverkloven § 22 er gitt tilsvarende anvendelse for de fleste av prestasjonene som beskyttes etter åndsverkloven

⁴⁰ Definisjon fra ”Bokmålsordboka”.

⁴¹ Aakre 2002 s. 29.

kapittel 5.⁴² Videre skiller begrepene seg fra hverandre ved at et sitat i rettslig forstand ikke nødvendigvis er en *ordrett* gjengivelse. Som vist i punkt 2.3 er også endringer og bearbeidelser beskyttet etter åndsverkloven § 2, så fremt de individuelle trekkene ved verket som begrunner beskyttelsen går igjen i bearbeidelsen. Et bearbeidet utdrag kan dermed være underlagt opphavsmannens enerett, og bruken krever derfor hjemmel i for eksempel sitatbestemmelsen for å være lovlig. I tråd med prinsippet om at det bare er verkets uttrykk og ikke de bakenforliggende ideer som beskyttes, må bruken imidlertid være fri om endringen medfører at det som gjengis er et *referat* av verket. Begrepet referat benyttes da som *”betegnelse på en gjengivelse av verkets meningsinnhold uten bruk av vernede trekk ved åndsverket.”*⁴³

4.2 Sitatrettens bakgrunn og begrunnelse

Åndsverkloven av 1930 var den første norske loven som regulerte beskyttelsen for alle typer åndsverk i én og samme lov. Den introduserte en utforming av opphavsretten som er lik den vi finner i dagens åndsverklov, med en alminnelig beskrivelse av opphavsmannens råderett og grenser for denne retten som utslag av allmennhetens behov for bruk av verkene.⁴⁴ Allmennhetens rett til bruk ble sterkt fremhevet: *”Og motivene ga uttrykk for at en sterk opphavsrett var like meget i samfunnets som i opphavsmannens interesse, men hvor det ble virkelig interessestrid, var det samfunnets interesse som måtte gå foran”*.⁴⁵ Særskilt om sitatretten ble det uttalt:

⁴² Kapitteloverskriften lyder ”Andre rettigheter”, men det er vanlig å kalle disse for nærstående rettigheter eller naborettigheter. Bestemmelsene i kapittel 5 beskytter prestasjoner som strengt tatt ikke er av samme karakter som åndsverkene, men som har likhetstrekk som begrunner en viss form for opphavsrettsbeskyttelse. Naborettighetene faller inn under betegnelsen opphavsrett, forutsatt at det snakkes om opphavsrett i vid forstand. Opphavsrett i egentlig forstand er forbeholdt åndsverkene. Som generelt utgangspunkt kan det sies at åndsverkene har vern mot både kopiering og etterligning, mens naborettighetene kun har vern mot kopiering av den bestemte prestasjonen. Se Rognstad 2009 s. 15 og 289–290.

⁴³ Rognstad 2009 s. 242.

⁴⁴ Rognstad 2009 s. 26–27.

⁴⁵ Rognstad 2009 s. 27.

”Den første – selvsagte – innskrenkning i ophavsmannens absolutte rett, er ifølge utkastet citatretten. At det må være tillatt å citere andres verker uten å komme i konflikt med opphavsmannens rett er, er[sic] noget som alle lands rett er enige om, og som ligger så sikkert i sakens natur, at man strengt tatt ikke behøver å si det uttrykkelig. Mange fremmede rettsforfatninger har undlatt å hjemle citatretten ved positiv lovbestemmelse, uten at det derfor er tvilsomt at den eksisterer.”⁴⁶

Som nevnt har lovgiver søkt å balansere beskyttelsesnivået for opphavsretten, slik at det kan skapes nye åndsverk uten at eneretten til tidligere opphavsmenn for lett trås for nær. I tråd med dette er hensynet til at opphavsmenn skal kunne utnytte korte utdrag fra andres verk når de skaper nye verk, fremholdt som en sentral begrunnelse for sitatretten i de svenske lovforarbeidene.⁴⁷ I forarbeidene vises det videre til at denne interessen står særlig sterkt når det er snakk om innlegg i den allmenne debatten og kritiske og vitenskapelige fremstillinger. Nettopp dette – å sikre den alminnelige diskusjonsfrihet – er sentralt for sitatrettens begrunnelse. Knoph har uttrykt det slik:

”Retten til å citere er en nødvendig forutsetning for meningsutveksling, og denne kan et kultursamfund ikke undvære i lengden. Citatretten er i virkeligheten heller ikke generende for ophavsmannen, må snarere betraktes som en ’uskyldig nytelsesrett’ for almenheten, enn som en besværlig innskrenkning i eneretten.”⁴⁸

Det kan nok diskuteres om sitatretten virkelig oppfattes som en ”uskyldig nytelsesrett”, all den tid den også gjelder *”hvor den som blir sitert, angrer på utsagnet og finner det plagsomt og slett ikke så ’uskyldig’ å få det trukket frem”*.⁴⁹ Det sentrale er imidlertid at

⁴⁶ Innstilling til Lov om vern for åndsverker, 1925 s. 57, sitert fra Aakre 2002 s. 17.

⁴⁷ SOU 1990:30 s. 247.

⁴⁸ Knoph 1936 s. 125.

⁴⁹ Rognstad 2009 s. 241.

sitatretten er nødvendig for en opplyst meningsutveksling. De samme synspunktene fremheves i de danske lovforarbeidene:

*”I et samfund som det danske, hvor en fri offentlig debat har en høj prioritet, ville det være ødelæggende, hvis ophavsretten hindrede spredning af autentiske informationer om, hva der i forskellige sammenhænge tilkendes gives offentligt.”*⁵⁰

Her vil jeg særlig fremheve at det snakkes om hensynet til spredning av *autentisk* informasjon. Selv om ideer og meninger som sådanne ikke er opphavsrettslig beskyttet, og det som tidligere fremhevet fritt kan *refereres* fra andres verk, vil det ofte i en debatt være et formål i seg selv å gjengi nøyaktig hvordan andre har uttrykt seg når man skal kommentere, kritisere eller imøtegå. Ved gjengivelse av andres meninger med egne ord er det fare for at meningsinnholdet forvrenges, og en nøyaktig gjengivelse kan i mange tilfelle være mer lojalt mot opphavsmannen.⁵¹

Begrunnelsen for sitatretten viser at den i realiteten er en ytringsfrihetsbestemmelse. Det er blitt foretatt en avveining mellom hensynet til å sikre den alminnelige diskusjonsfrihet og hensynet til opphavsmannen, hvor allmennhetens interesser ble funnet å veie tyngst. Opphavsmannen må derfor finne seg i inngrep i råderetten over sitt åndsverk. Hvor store inngrep opphavsmannen må finne seg i, er nettopp avhengig av om bruken av (deler av) verket er egnet til å tilgodese de hensyn bestemmelsen er begrunnet i:

”Et gjennomgående tema er altså at sitatrettens formål er å sikre den alminnelige diskusjonsfrihet. Og dette må være en vesentlig rettesnor ved anvendelsen av åndsverkloven § 22. Selv om det er på det rene at sitatretten i en viss utstrekning kan påberopes også for andre formål, må lovgrunnen tilsi at spillerommet er trangere – formentlig vesentlig trangere – der hvor man ikke kan trekke inn

⁵⁰ Betænkning nr. 1197, 1990 s. 18.

⁵¹ Rognstad 2009 s. 247–248.

*hensynet til den alminnelige diskusjonsfrihet når en rett til å gjengi sitater fra andres åndsverk skal begrunnes.*⁵²

Eneretten er godt begrunnet, og det må særskilte grunner til for å fravike opphavsmannens rettigheter. En bruk som ligger nær en utnyttelse av verket som normalt er avtalebasert, havner fort utenfor lånereglens anvendelsesområde:

*”Et hovedpoeng må være at bestemmelsene er gitt for å fremme visse formål, og derfor bør tolkes slik at de på best mulig måte kan fylle denne oppgaven. På den annen side forutsettes de tolket slik at de ikke kommer til å danne skalkeskjul for en økonomisk snylting på opphavsmannen, eller åpner for virksomhet som kan innebære regulær økonomisk konkurranse med henne.*⁵³

4.3 Vilkår og grenser

4.3.1 Offentliggjort

Bestemmelsen tillater sitater fra verk som er ”offentliggjort”. Vilkårene for når et åndsverk anses for å være offentliggjort finnes i åndsverkloven § 8. Bakgrunnen for et krav om offentliggjøring er naturligvis at allmennheten normalt ikke kan ha noe berettiget krav om å sitere fra verk som opphavsmannen (foreløpig) ikke har ønsket tilgjengeliggjort.⁵⁴

Hensynene bak sitatregelen bærer ikke så langt at de kan medføre noen innskrenkning i opphavsmannens rett til å bestemme over verkets første tilgjengeliggjøring.⁵⁵

⁵² Rognstad 2009 s. 242.

⁵³ Rognstad 2009 s. 219.

⁵⁴ Åndsverkloven § 28 annet punktum hjemler en snever unntaksrett fra kravet om offentliggjøring, men dette behandles ikke nærmere her.

⁵⁵ Det er imidlertid ikke utelukket at *ytringsfriheten* kan gripe inn i og avgrense opphavsretten. I særskilte tilfeller kan det åpnes for å sitere fra et ikke-offentliggjort verk, selv om det ikke kan tillates ut fra sitatbestemmelsen. Se Rognstad 2009 s. 71.

4.3.2 "Å sitere fra"

Begrepet "sitat" har betydning i flere relasjoner enn de som ble redegjort for i punkt 4.1. I ordet "sitat" ligger det nemlig også en *kvantitativ grense* for hvilken bruk som kan tillates etter åndsverkloven § 22. Måten begrepet brukes på i dagligtalen peker i retning av at det er snakk om bruk av en begrenset del av et verk, nemlig gjengivelse av et *utsnitt*. Enda tydeligere kommer dette frem ved at "sitere" er sammenstilt med ordet "fra". I denne sammenstillingen ligger det en forutsetning om at det som brukes er tatt ut fra – og kun utgjør en del av – et hele, og at dette hele (normalt) ikke kan gjengis lovlig med hjemmel i § 22. En forutsetning om at begrepet inneholder en kvantitativ begrensning finnes også i forarbeidene. Der konkluderes det med at det ikke er nødvendig å ta inn i lovteksten at sitatretten bare omfatter "enkelte steder eller mindre avsnitt" eller en begrensning til "kortere sitater", før det uttales at "[e]n begrensning av retten vil dessuten i fremtiden – som nå – ligge i selve ordet 'sitere'".⁵⁶

Utgangspunktet er etter dette at sitatregelen hjemler gjengivelse av en del av et verk. På tross av ordlyden er det imidlertid ikke utelukket å sitere verk i sin helhet. I en dom fra Borgarting lagmannsrett inntatt i RG 1997 s. 390 antas det at lovens ordlyd om at det bare er tillatt å sitere *fra* et åndsverk "*avskjærer likevel ikke adgangen til – så lenge formålet er lojalt – å gjengi kortere verk in extenso. Etter lagmannsrettens oppfatning gir sitatretten (...) adgang til å gjengi hele verker bare når de er korte og formålet betinger at de siteres i sin helhet.*"

Som nevnt kan det prinsipielt sett siteres fra alle verkstyper. Forutsetningen om at et sitat er en gjengivelse av et utsnitt, skaper imidlertid problemer for mulighetene for å sitere fra kunstverk, fotografiske verk og fotografiske bilder.⁵⁷ Sitater fra slike verkstyper *kan* være lovlige, men hovedregelen er at gjengivelse av slike verk ikke kan tillates etter sitatbestemmelsen i § 22.⁵⁸ Å beskjære bildene for på den måten å gjengi et utsnitt, vil ofte

⁵⁶ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 37–38.

⁵⁷ Fotografiske bilder er beskyttet som nærstående rettighet etter åndsverkloven § 43a.

⁵⁸ Rognstad 2009 s. 245.

være i strid med respektretten etter § 3. Allmennheten har imidlertid behov for å kunne gjengi slike verk i visse tilfeller, og dette behovet er ivaretatt gjennom låneregler om gjengivelse av kunstverk mv. Retten til å gjengi kunstverk og fotografier behandles ikke i denne oppgaven.

Det er riktignok slik at et filmverk består av en rekke enkeltbilder. Selv om det kan være problematisk å sitere enkeltbilder som sådan i sin helhet, er det tillatt å sitere utsnitt fra filmverk:

*”Rimelig klart må det iallfall være at adgangen til å sitere et filmverk til bruk for en filmkronikk i fjernsyn må innbefatte en rett til å gjengi de enkeltbilder som det i og for seg lovlige filmsitatet består av, hva enten disse bildene er fotografiske bilder eller fotografiske verk, når det skjer som ledd i fremføringen av filmsitatet i kronikken.”*⁵⁹

Den tidligere lov om forfatter- og kunstnerrett av 1893 inneholdt et krav om at et sitat for å være lovlig måtte settes inn i en sammenheng, at det måtte opptas *”i et større Hele, som efter sit Hovedindhold er et selvstændigt Værk”*, jf. § 14 a.⁶⁰ Kravet er ikke videreført i senere lovgivning, men det har vært diskutert om et slikt krav likevel gjelder ut ifra en betraktning om at det ligger innebygget i begrepet ”å sitere”. Knoph forfektet et slikt syn, men dette ble modifisert noe i forarbeidene: *”Som nevnt av Knoph vil et sitat regelmessig inngå som ledd i et åndsverk som den siterende selv frembringer. Ubetinget nødvendig er dog dette ikke.”*⁶¹ Rognstad argumenterer for at denne forsiktige modifikasjonen ikke er i tråd med dagens rettstilstand, og mener at regelen har utviklet seg i motsatt retning: *”Det praktiske behov – som er den avgjørende begrunnelse for å innrømme en sitatrett – tilsier for mange sitattypers vedkommende at hovedregelen bør være at løsrevet sitat er tillatt, når*

⁵⁹ Lassen 1998 s. 12.

⁶⁰ Sitert fra Rognstad 2009 s. 245.

⁶¹ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 37.

det ikke truer opphavsmannens økonomiske eller ideelle interesser.”⁶² Rognstad nevner som eksempel bruk av et par setninger fra en roman og mener at det må være greit uten å sette det inn i noen sammenheng, ut fra den betraktning at det vanskelig kan være i konflikt med opphavsmannens økonomiske interesser. For bruk av større deler av eller hele verk, må det imidlertid oppstilles et absolutt krav om at det tas opp i en relevant sammenheng.

4.3.3 ”I samsvar med god skikk”

I henvisningen til ”god skikk” ligger det at sitatbestemmelsen er en dynamisk og utviklingsdyktig regel. Hva som er god skikk endrer seg over tid, og vurderingen av hva som er tillatt bruk etter åndsverkloven § 22 ligger ikke fast. Bestemmelsen er en såkalt rettslig standard, et begrep som ble innført i norsk rettsvitenskap av Ragnar Knoph. Om de rettslige standarder sier han:

”De knytter ikke rettsvirkningen til et bestemt, konkret faktum, slik som vanlige rettsregler gjør. Heller ikke er de rene blankettbud, som nøyer seg med å uttale sanksjonen, men overlater andre å fylle ut norminnholdet. Standarden er en mellemtung. Den gir nok beskjed om hvordan forholdet skal bedømmes, men ikke som en presis norm, men som et direktiv eller en retningsangivelse for dommeren, idet den konkrete anvendelse av direktivet blir overlatt til hans skjønn. Til støtte for dette henvises til en målestokk som gjerne er nokså ubestemt, og som det forutsettes at dommeren kjenner eller kan skaffe sig kjennskap til.”⁶³

Som rettslig standard er bestemmelsen elastisk nok til å kunne tilpasse seg endringer i samfunnet som er relevante for dens utvikling, slik at regelen forutsetningsvis svarer til de behov og oppfatninger som gjør seg gjeldende til enhver tid. På den andre siden gir bestemmelsen mindre grad av forutberegnelighet når grensene for bruk skal vurderes. Det

⁶² Rognstad 2009 s. 245.

⁶³ Knoph 1936 s. 520.

kan særlig være vanskelig å vite hva slags bruk som kan tillates når nye utnyttelsesformer muliggjøres av ny teknologi.

I forarbeidene er det forutsatt en utvikling gjennom rettspraksis:

*”Slike rettslige standarder må nødvendigvis være generelt formulert, og vil kunne medføre avgrensningsproblemer. Den nærmere fastleggelse av hva som er lovlig sitat bør være opp til domstolene. Rettsutviklingen bør kunne løpe uforstyrret i en årrekke, slik at det gjennom praksis på en smidig måte vil kunne tas hensyn til den tekniske og samfunnsmessige utvikling.”*⁶⁴

Bestemmelsen har imidlertid sjelden vært gjenstand for tolking av domstolene her i Norge, og den nærmere utpensling av sitatretten gjennom rettspraksis har ikke funnet sted som forutsatt. At det er liten veiledning å finne fra domstolene om sitatrettens grenser, medfører imidlertid ikke at man er henvist til å foreta vurderingen uten veiledende direktiver. Det må alltid ses hen til de bærende hensynene bak bestemmelsen. Disse er bestemmende for hvor grensene går, og de står fast uavhengig av teknologisk og samfunnsmessig utvikling. Ved å være seg tilstrekkelig bevisst regelens begrunnelse, er det alltid mulig å ha nokså kvalifiserte oppfatninger om hvor grensene for sitatretten går.

I kravet om god skikk ligger det også et *lojalitetskrav*, i den forstand at sitatet skal være lojalt mot meningsinnholdet i verket det hentes fra.⁶⁵ Lojalitetskravet kan begrunne at det gjengis nokså lange utdrag for å få frem sammenhengen og bakgrunnen for det som siteres av hensyn til den opprinnelige opphavsmannen.

Praksis og den alminnelige rettsoppfatningen vedrørende bruken av andres verk har betydning for utviklingen av sitatbestemmelsen. I en tid hvor opphavsretten er under debatt som følge av utviklingen av nye utnyttelsesmåter, er det imidlertid viktig å være klar over

⁶⁴ Ot.prp. nr. 15 (1994–95) s. 127.

⁶⁵ Rognstad 2009 s. 247.

at oppfatningen blant folk flest av hva som bør være lovlig bruk, ikke alene kan være avgjørende:

*”Den målestokk standarden i § 22 viser til, kan ikke være upåvirket av hva som er blitt vanlig i samfunnet – selv om det på ingen måte skal antydes at all skikk er god skikk. Som påpekt ... har god skikk-kravet to aspekter – dels å sanksjonere en rådende sedvane, dels å fremme en slik på områder der man ikke har etablert noen god skikk.”*⁶⁶

Lassen formulerer kravet som en slags bonus pater familias-vurdering: *”Det som skikkelige, innsiktsfulle folk anser som redelig og all right bruk av andres åndsverk, må anses som en bruk i samsvar med god skikk.”*⁶⁷

Felles for lånereglene er at de ikke har til hensikt å virke i konkurranse med opphavsmannens normale utnyttelse av verket. Et konkurransepreget tolkingsprinsipp,⁶⁸ hvor det undersøkes om bruken er i konkurranse med opphavsmannens økonomiske utnyttelsesmuligheter, blir dermed sentralt i god skikk-kravet.

4.3.4 Sitatets formål

Formålet med bruken av sitatet er gitt sentral betydning ved at det kan siteres *”i den utstrekning formålet betinger”*. Som følge av sitatrettens bærende begrunnelse – å sikre den alminnelige diskusjonsfrihet – må retten til å sitere fra andres verk være videst der formålet er å kritisere, imøtegå eller analysere andres innlegg i en debatt i sitt eget bidrag. For å begrunne inngrep i opphavsmannens enerett, må sitatet ha en funksjon i fremstillingen. Bærer bruken derimot preg av å være snylting på opphavsmannens innsats, vil den lett være i strid med reglene i åndsverkloven. Som uttrykt av Knoph:

⁶⁶ Rognstad 2009 s. 244.

⁶⁷ Lassen 1998 s. 18.

⁶⁸ Se Aakre 2002 s. 109 flg.

*”Blir citatene særlig mange og omfangsrige, er det nemlig fare for at det er dem som er hovedsaken, og at den ramme de puttes inn i nærmest er et fikenblad som skal skjule ophavsrettskrenkelsens nakenhet.”*⁶⁹

4.4 Forholdet til de ideelle rettigheter

Det følger av åndsverkloven § 11 første ledd at de ideelle rettighetene i § 3 må respekteres ved bruk av lånereglene.⁷⁰ Det medfører at opphavsmannen må navngis som god skikk tilsier når det siteres fra hans verk, og videre gjelder det etter § 11 en plikt til å angi kilde.

Etter åndsverkloven § 3 er det forbudt å endre verket på en krenkende måte. Åndsverkloven § 11 annet ledd supplerer krenkelsesvernet etter § 3 ved at den bestemmer at gjengivelsen kan skje *”i den størrelse og skikkelse øyemedet krever, men verkets karakter må ikke derved forandres eller forringes”*. Krenkelsesvurderingen må foretas etter objektive kriterier, men subjektive elementer spiller inn ved at vurderingstemaet er om *denne* opphavsmannens eller *dette* verkets anseelse eller egenart er krenket.⁷¹

Kravet om at bruken av et verk ikke må skje i en krenkende sammenheng er av særlig betydning for sitatene, ved at bruken forutsetter at de tas ut av sin opprinnelige sammenheng. Som eksempler på hva som typisk regnes som krenkende kan det nevnes sitater brukt i reklamesammenheng og i pornografisk sammenheng.

⁶⁹ Knoph 1936 s. 125.

⁷⁰ En viss innskrenkning av de ideelle rettighetene kan tillates ved endring av byggverk og bruksgjenstander, jf. åndsverkloven § 29.

⁷¹ Rognstad 2009 s. 204.

5 Mauseth-saken

5.1 Faktisk bakgrunn

NRK viste i mars 2007 i TV-programmet ”Store Studio” et ca. 10 sekunder langt klipp fra den norske filmen ”Brent av frost”. Klippet inneholder en scene med skuespillerne Gørild Mauseth og Stig Henrik Hoff, hvor deres rollefigurer gjennomfører et samleie i en båt full av fisk. Scenen avsluttes med at Mauseth vises naken forfra i ca. 2 sekunder. Klippet ble vist i forbindelse med omtale av filmen ”Kill Buljo”, som inneholder en parodi på den nevnte scenen fra ”Brent av frost”. ”Kill Buljo” inneholder kun en parodi på selve samleiescenen, uten noen etterfølgende frontal nakenhet. I avtalen mellom Gørild Mauseth og filmens produsent er det inntatt en kontraktsklausul om at scener hvor Mauseth vises naken, *”ikke skal benyttes i reklamesammenheng, som outtakes, eller på annen måte som løsriver scenene fra helheten”*.⁷²

Gørild Mauseth gikk til søksmål mot NRK med krav om erstatning og oppreisning for urettmessig bruk av klippet. NRK anførte på sin side at visningen av klippet var innenfor sitatrettens grenser. Høyesterett avgjorde i mars 2010 saken i Mauseths favør, med dissens 4-1.⁷³

Som tidligere nevnt har spørsmålet om sitatrettens utstrekning sjelden vært oppe for domstolene, på tross av forarbeidenes forutsetning om en utvikling gjennom rettspraksis. Saken mellom Mauseth og NRK er så vidt jeg har kunnskap om den første saken hvor dette spørsmålet har vært oppe for Høyesterett, og det er derfor interessant å undersøke avgjørelsen nærmere. Høyesteretts avgjørelse er endelig, men jeg er i tvil om resultatet er

⁷² Sitert fra tingrettsdommen, TOSLO-2008-108668.

⁷³ Høyesteretts avgjørelse HR-2010-00527-A, avsagt 25. mars 2010.

riktig opphavsrettslig sett. Jeg vil derfor gjennomgå og kommentere Høyesteretts vurdering av bruken av filmklippet.

Før jeg går inn på Høyesteretts vurdering av sitatets rettmessighet, vil jeg si litt om behandlingen av spørsmålet om hvorvidt utsnittet som ble benyttet har vern som utøvende kunstnerprestasjon etter åndsverkloven § 42. Dette spørsmålet har i og for seg ikke betydning for det som er emnet for denne avhandlingen, men jeg synes det er hensiktsmessig å beskrive hva det dreier seg om i korte trekk.

5.2 Vernet etter åndsverkloven § 42

Gørild Mausest – i egenskap av å være skuespiller i filmen – har ikke eneretten til åndsverket "Brent av frost" som sådan. Det som beskyttes ved hennes innsats, er den utøvende kunstnerprestasjonen, som er vernet etter åndsverkloven § 42. Bestemmelsen om utøvende kunstneres vern er plassert i åndsverkloven kapittel 5 om "Andre rettigheter", og tilhører altså de såkalte nærstående rettighetene. Åndsverkloven § 42 gir en utøvende kunstner "enerett til å råde over sin fremføring av et verk", innen de grenser som følger av loven. Bestemmelsens siste ledd viser til at sitatbestemmelsen i åndsverkloven § 22 gjelder tilsvarende, slik at det er mulig å sitere fra opptak av utøvende kunstneres fremføringer.

I saken for Høyesterett var det ikke bestridt at "Brent av frost" er et åndsverk, heller ikke at Gørild Mausesths prestasjon i filmen som helhet er vernet etter åndsverkloven § 42. NRK anførte imidlertid at Mausesths rolle i det aktuelle klippet på 10 sekunder ikke hadde vern etter åndsverkloven § 42. Bakgrunnen for anførselen var de begrensede mulighetene for variasjon som forelå for rollen i den bestemte scenen – å ligge på ryggen i såkalt misjonærstilling, uten replikker. NRK anførte at det gjelder et verkshøydekrav for utøvende kunstneres prestasjoner – et krav til individuelt preget skapende innsats – som Mausesths ikke kunne sies å oppfylle i det aktuelle utsnittet.

Høyesterett trakk fram flere kilder som pekte i retning av det ikke gjelder et verkshøydekrav for utøvende kunstnere, men et *artskrav*, i den forstand at fremføringen må

være av kunstnerisk art. Høyesterett uttaler i dommens premiss 35 at *”Mauseths prestasjon innebar en opplevelse av kunstnerisk karakter som etter § 42 gav henne enerett til å råde over sin fremføring.”*

NRK hadde altså brukt et utsnitt fra et opptak av en utøvende kunstners prestasjon, og spørsmålet for Høyesterett ble dermed om bruken var innenfor sitatrettens grenser.

5.3 Sitatets formål

5.3.1 Domstolenes prøvelsesrett kontra den redaksjonelle frihet

Oslo tingrett la i sin avgjørelse⁷⁴ til grunn at fremføringen av selve samleiedelen av scenen falt innenfor sitatretten. Fremføringen av den etterfølgende frontale nakenheten – de siste to sekundene av klippet – medførte imidlertid at sitatet gikk utover det formålet med fremføringen betinget. Bruken av klippet i sin helhet var dermed i strid med sitatretten. Borgarting lagmannsrett⁷⁵ la en romsligere vurdering til grunn for bruken av de to siste sekundene, på bakgrunn av den redaksjonelle frihet:

”Sitatet er i sin helhet et utsnitt av scenen som er parodiert i ”Kill Buljo”. Spørsmålet om hvor stor del av scenen som det er grunn til å medta i den aktuelle sammenheng, må i utgangspunktet anses å være av typisk redaksjonell art. I slike spørsmål bør domstolene være tilbakeholdende med å overprøve de redaksjonelle valg, jf. blant annet Rt. 2009 side 265, særlig avsnittene 59 og 60. Dette må i særlig grad gjelde når man befinner seg på områder hvor sitatretten har sentral betydning – som her ved filmomtale i fjernsynsprogrammer. At domstolene til tross for det nevnte utgangspunkt kan gripe inn overfor det rene misbruk av sitatretten, er ikke tvilsomt. Nærværende sak dreier seg imidlertid ikke om et slikt tilfelle.”

⁷⁴ Referanse TOSLO-2008-108668.

⁷⁵ Referanse LB-2009-21537.

Høyesterett mente imidlertid at lagmannsretten her gikk for langt i sin vektlegging av den redaksjonelle friheten i forhold til domstolenes prøvelsesrett. Det er lett å være enig i at denne uttalelsen, i sin generelle form, går for langt når det gjelder vektleggingen av den redaksjonelle friheten sett i forhold til prøvelsesretten. En annen sak er at domstolene i denne konkrete saken kanskje burde ha vært mer sjenerøse i sin tolking av sitatbestemmelsen. Høyesterett har i sin avgjørelse lagt skarpe grenser til grunn for hvor mye av utsnittet som lovlig kunne medtas, og dét kan være betenkelig for pressens (og andres) bruk av åndsverk. Denne delen av drøftelsen kommer jeg tilbake til i avsnittet under.

5.3.2 Utsnittet sett i forhold til parodien

Etter sitatbestemmelsen i åndsverkloven § 22 er det tillatt å sitere ”i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger”. I sin vurdering av om sitatrettens grenser var overskredet i Mauseth-saken, innledet førstvoterende med å uttale at disse vilkårene i noen grad vil gli over i hverandre. NRKs sitatbruk blir imidlertid bedømt som urettmessig hovedsakelig ut fra betraktninger om sitatets formål. Førstvoterende – som talsmann for flertallet – uttaler i dommens premiss 42: *”Jeg finner det klart at NRK kunne vise samleiet. Derimot foreligger det ingen tilfredsstillende forklaring på at den etterfølgende nakensscenen ble tatt med.”* I likhet med dommen fra tingretten, foretas det altså et skille mellom selve samleiedelen av scenen, og de to etterfølgende sekundene hvor Mauseth vises naken etter at den mannlige skuespilleren har flyttet seg fra henne. Det er bare de siste to sekundene av utsnittet som er bedømt som urettmessige, men det forhold at disse sekundene var tatt med, måtte føre til at bruken av klippet i sin helhet var ulovlig. Bakgrunnen for at de siste sekundene ikke kunne brukes er, slik jeg forstår Høyesterett, at parodien fra "Kill Buljo" ikke inneholdt noen parallell til den frontale nakenheten fra "Brent av frost". Formålet med bruken av utsnittet strakk seg dermed ikke langt nok til å kunne omfatte de siste sekundene. For vurderingen tas det utgangspunkt i at *”parodien på 'Brent av frost' var kort og viste en scene der den mannlige opptredende ligger over den kvinnelige, iført undertøy, gummistøvler og sydvest. Ingen av dem var avbildet nakne, og*

*det var intet hendelsesforløp før eller etter.*⁷⁶ I dommens premiss 45 sies det videre: *”Verken nakensscenen eller filmklippet for øvrig [fra ”Brent av frost”] ble problematisert eller debattert i studio. Det kan ikke sees at de siste to sekundene hadde noen betydning verken for en videre diskusjon i samfunnet, eller for å illustrere klippet fra ’Kill Buljo’.*” (Min tilføyelse.) Flertallet kunne dermed ikke finne noen tilfredsstillende forklaring på hvorfor nakenbildene var tatt med i utsnittet, og det var ikke avgjørende at det var snakk om en kort overskridelse på bare to sekunder.

Mindretallet, dommer Matheson, argumenterte imidlertid for at sitatbestemmelsen må anvendes med en viss romslighet, og at *”man bør være varsom med å benytte et for finmasket mål ved avgjørelsen av hva formålet betinger”*. Mindretallet har i sin argumentasjon lagt vekt på at sitatbestemmelsen – som en rettslig standard – kan by på avgrensingsproblemer. Usikkerheten som lovteknikken innebærer, må etter hans oppfatning medføre at grensene ikke kan være for skarpe. I dommer Mathesons votum, i premiss 55, uttales det videre: *”Ved den konkrete bedømmelsen legger jeg vekt på at de to omtvistede sekundene etter min oppfatning fremstår som en del av samleiescenen og således inngår i en helhet. Det er når den mannlige skuespilleren flytter seg fra Mauseth at hun vises naken.”*

Også flertallet er i premiss 44 inne på tanken om en mer romslig vurdering:

”Selv om man her gikk ut over det som var nødvendig for å ivareta formålet med sitatet, kan det spørres om man bør anlegge en noe mer romslig vurdering. Det kan hevdes at samleiet og nakensscenen utgjorde en helhet, at nakensscenen bare varte i to sekunder, og at domstolene bør utvise forsiktighet med å overprøve redaksjonelle valg.”

Videre i premiss 45:

⁷⁶ Premiss 41.

”Slike synspunkter har utvilsomt vekt. Det følger av rettspraksis at domstolene ikke skal sette seg i redaksjonens sted, jf. bl.a. Rt. 2009 side 265 som allerede er omtalt. Det ville eksempelvis være for strengt å kreve full identitet mellom det parodien tar opp av situasjonen og det den viste originalscenen gjør. Men her gikk man etter mitt skjønn for langt. Nakenscenen hadde som nevnt ingen parallell i parodien.”

Jeg er enig i at det vil være for strengt å kreve full identitet mellom parodi og original når det er snakk om bruk av sitater for å illustrere hvordan parodien ser ut i forhold til originalen. Det ligger nettopp i parodienes natur at de ikke er identiske gjengivelser av originalverkene. Det er gjenkjennelseeffekten og det humoristiske som er det sentrale. Flertallets begrunnelse for at sitatet går for langt, er imidlertid at nakenscenen ikke har noen parallell i parodien. Det er etter mitt skjønn en betraktning som ligger nær det å faktisk kreve full identitet. Utsnittet fra "Kill Buljo" er en parodi på samleiescenen fra "Brent av frost" som helhet, selv om ikke ethvert element fra originalen inngår som en del av parodien. Det bør derfor være rom for å fremføre hele originalscenen for å sammenligne klippene, på tross av at parodi og original skiller seg noe fra hverandre, både innholdsmessig og i lengde.

Det er imidlertid klart at det går en grense et sted for hvor langt et utsnitt kan være, selv om det er del av en større helhet. Lassen sier dette om bruk av filmsitater:

”Når det gjelder bruk til illustrasjon av en forelesning eller lignende, må det gjelde en ganske romslig adgang til fremføring av bruddstykker, så lenge det skjer til belysning av forelesningens emne. Men foreleseren må holde seg til dette, og kan ikke ta med et irrelevant ekstra minutt fordi det er svært morsomt eller svært spennende. Det er illustrasjonsformålet som gjør sitatbruken lovlig. Går man

utenfor det, og bruker sitatene til underholdning, går man også utenfor sin rett etter loven.”⁷⁷

Spørsmålet blir etter dette om NRK gikk utenfor illustrasjonsformålet ved å ta med elementer som ikke var parodierte i det utsnittet de valgte å vise. Jeg mener – som det burde fremgå over – at en så streng betraktning ikke kan legges til grunn. Bruken av utsnittet fra "Brent av frost" beveger seg ikke videre enn å vise parodiens parallell i originalen. Mauseths nakenhet er en del av scenen som blir parodierte i "Kill Buljo" og fremstår ikke som irrelevant, på tross av at dette elementet ikke er parodierte direkte.

Mindretallet trekker inn et ytterligere moment som taler for å legge til grunn en romsligere vurdering:

”Innslaget ble vist etter at filmskaperne av 'Kill Buljo' var intervjuet om sin idé og de scener fra filmens verden som hadde inspirert dem til harselas. Sitatet var således plassert innenfor det jeg vil kalle en magasin-ramme.

Selv om formålet med visningen først og fremst var å sette parodien i et perspektiv til originalscenen i 'Brent av frost', gjorde magasin-rammen at en del av sitatets kontekst lå tett opp mot filmomtale. Denne delen av konteksten har – innenfor det jeg allerede har uttalt om normen for lovtolkningen – etter min oppfatning en viss betydning for hva formålet betinger.

Jeg legger her til at vurdert som filmomtale vil det grensedragningssspørsmål som foreliggende sak konkret reiser, antakelig ikke oppstå.”

Innslaget på NRK må etter min mening utvilsomt betegnes som filmomtale – en omtale av filmen "Kill Buljo". Det berettiger at det fremføres klipp fra denne filmen, og ikke i seg

⁷⁷ Lassen 1998 s. 36–37.

selv at det ble brukt utsnitt fra "Brent av frost". Primært må det være sammenligningen med parodien i "Kill Buljo" som begrunner at utsnittet ble vist, og det bør kanskje utvises forsiktighet med å legge for mye vekt på hvordan sitater bedømmes når det er filmomtale som er formålet. Mindretallet viser da også til at magasin-rammen kun har en viss betydning.

Flertallet mener at det ikke kunne legges særlig vekt på at samleie- og nakenscenen opprinnelig fremsto som en helhet, og som en del av en større sammenheng. Begrunnelsen for dette var at visningen av nakenscenen ikke bidro til noen større forståelse av denne helheten, og at klippet ikke ble problematisert eller debattert i studio. Bruken av de siste sekundene hadde ikke noen betydning for en videre diskusjon i samfunnet eller for å illustrere klippet fra parodien. Høyesterett synes her å legge til grunn en nokså streng *nødvendighetsvurdering* for hvor langt sitatet kunne være.⁷⁸ Begrunnelsen som er fremsatt kan tolkes slik at enhver del av et sitat må ligge i kjerneområdet for sitatretten, og i seg selv ha betydning i en debatt eller være illustrerende for poenget. Jeg mener at det ikke kan være grunnlag for å anvende en så streng bedømmelse.

I premiss 38 sier førstvoterende selv: *"Formålet med sitatregelen er å sikre den alminnelige diskusjonsfrihet og meningsutveksling (...). Dette er utvilsomt riktig. Men sitater brukes også for å illustrere, utdype eller berike fremstillingen i et nytt verk."* Når det er mulig å anvende sitater – forutsetningsvis rettmessig – for å illustrere, utdype eller berike, har jeg vanskelig for å se hvordan den strenge nødvendighetsvurderingen som foretas i denne saken passer inn. Sitater med illustrasjons- eller berikelsesformål er sjelden strengt nødvendige, men slik bruk er likevel tillatt. Det samme kan sies om bruk av sitater med rene diskusjonsformål. I noen tilfeller er det nødvendig å vise ordrett hva en annen har sagt for å imøtegå eller analysere det. I mange tilfeller hadde det imidlertid vært tilstrekkelig å nøye seg med å gi et referat av det som er sagt tidligere, og enhver står som nevnt fritt til å referere fra andres åndsverk, all den tid ideene bak et verk og rene fakta ikke

⁷⁸ Professor Olav Torvund har i sin blogg fremsatt lignende betraktninger om sitatets nødvendighet: <http://blogg.torvund.net/2010/03/27/sitatretten-brent-av-frost-om-mauseth-saken/> [Sitert 24.04.10]

er beskyttet. Likevel tillates bruk av sitater i slike sammenhenger, og det med god grunn. Beskyttelsen kan ikke være så sterk at enhver del av sitatet må være tvingende nødvendig for å godtas. En slik rettstilstand ville skapt problemer for pressen og andre brukere av åndsverk. Av hensyn til brukerne bør det derfor legges til grunn en romsligere vurdering.

NRK anførte at de to siste sekundene var tatt med for å illustrere forskjellen mellom originalens vakre uttrykk og parodiens klønete og harselerende etterligning. Høyesteretts flertall fant imidlertid at denne forklaringen ikke fremsto som troverdig. Flertallet viste til et brev fra NRK til Mauseths advokat vedrørende sladding av de to siste sekundene i TV-programmets nettutgave. NRK sier i brevet:

”Når NRK likevel har fattet en redaksjonell beslutning om å dekke til deler av sitatet i programmet, slik dette er gjort tilgjengelig på NRKs nettsider, så er det for å vise imøtekommenhet overfor skuespiller Gørild Mauseth. NRK har da lagt vekt på at skuespilleren selv – slik det er formidlet – synes å oppleve publiseringen av den aktuelle nakensscenen som særskilt kompromitterende, og at tildekkingen i denne konkrete sammenheng kan foretas uten vesentlig å redusere sitatets formål.”

Høyesteretts flertall tolker denne uttalelsen som en innrømmelse og bekreftelse på at sitatet gikk ut over sitt formål. Når flertallet legger vekt på at nakenbildene kunne sladdes – og presumptivt også fjernes – uten at sitatets formål ble *vesentlig* redusert, mener jeg at det også her legges til grunn en vurdering av sitatets nødvendighet som synes å være for streng.⁷⁹ At sitatet *kunne ha vært* to sekunder kortere uten å være *vesentlig* mindre illustrerende, kan ikke i seg selv være nok til at sitatet slik det faktisk var må bedømmes som urettmessig.

Mindretallet mener ikke å kunne lese det samme ut av brevet som flertallet, og uttaler:

”Uttalelsen er avgitt i tilknytning til publiseringen i nettutgaven, og kan ikke begrunne at

⁷⁹ Se <http://blogg.torvund.net/2010/03/27/sitatretten-brent-av-frost-om-mauseth-saken/> [Sisert 24.04.10]

det som ble vist ligger utenfor lovens standard.” Det bør utvises forsiktighet med å legge vekt på hvilke formål som anføres for visningen i etterkant, uavhengig av i hvilken retning det måtte trekke. Det avgjørende må være om bruken av klippet fremsto som berettiget ved selve fremføringen av det i ”Store Studio”.

5.3.3 NRKs kjennskap til at Mauseth motsatte seg bruk

Høyesteretts flertall uttaler i premiss 44: *”Det er videre på det rene at den omstendighet at den siterte motsetter seg gjengivelse, ikke hindrer sitering. Det er derfor ikke avgjørende ved formålsvurderingen at Mauseth opplevde visningen belastende.*” Denne uttalelsen samsvarer med oppfatningene i juridisk teori:

”Og selv når det gjelder bruken av sitatet, bør man være meget tilbakeholden med å betegne den som ulovlig bare med den begrunnelse at rettighetshaveren opplever den som sjenerende eller ubehagelig. En slik anvendelse av kravet om samsvar med god skikk ville formentlig måtte smitte over også på sitatretten overfor opphavsmannens verk, hvor den i sin konsekvens kunne føre til at det ble ansett ulovlig å sitere ukloke uttalelser og uinspirerte dikt.”⁸⁰

Flertallets uttalelse i premiss 46 fremstår som løsrevet og lite forenelig med disse betraktningene: *”Jeg tilføyer at det var kjent for NRK også før innslaget ble vist at Mauseth motsatte seg at denne sekvensen ble sendt.*” Det vanskelig å se hvordan denne uttalelsen knytter seg til formålsvurderingen, og det sies heller ikke noe om hva dette forholdet nærmere bestemt skal innebære. Når førstvoterende selv – to avsnitt over – har uttalt at det ikke er avgjørende at Mauseth opplevde visningen som belastende, bør det etter min mening kunne forventes at flertallet gir en nærmere begrunnelse for hvorfor dette forholdet har betydning.

⁸⁰ Lassen 1999 s. 783.

Jeg synes også det er uklart hva førstvoterende refererer til med ”denne sekvensen”. Det kan være snakk om enten utsnittet i sin helhet eller de to sekundene med frontal nakenhet isolert sett. Mauseth protesterte opprinnelig på bruken av *hele* utsnittet, inkludert samleiesekvensen, og det var ikke noe tema før rettssaken kom opp at bare de to siste sekundene ikke skulle vises. Det er samleiescenen i sin helhet kontraktsklausulen Mauseth har med filmprodusenten gjelder. Det NRK hadde kjennskap til, var at Mauseth motsatte seg bruk av samleiescenen, inkludert de sekundene hun filmes naken forfra.

I tingrettens avgjørelse og i prosedyren for Høyesterett var det et tema at NRK hadde gått til innkjøp av ”Brent av frost” i en VHS-utgave, på tross av at de hadde et digitalt eksemplar av filmen. Utgaven NRK hadde var imidlertid et digitalt anmeldereksemplar de hadde mottatt i forbindelse med filmens offentliggjøring, *mot aksept av* den såkalte ”nakenklausulen”.⁸¹ Jeg forstår det slik at anskaffelsen av VHS-utgaven ble anført som et klanderverdig forhold, og et forsøk på å unngå ”nakenklausulens” relevans. Det digitale eksemplaret var ment til bruk i NRKs anmeldelse av filmen da den kom, og da var det mer naturlig at NRK ble pålagt å avstå fra å bruke klipp fra samleiescenen. Jeg kan imidlertid ikke se at dette skulle forplikte NRK til å avstå fra å bruke andre kilder for å vise klippet i andre relevante sammenhenger.

Det er rimelig grunn til å tro at NRK kanskje har skjønt at de siste to sekundene er særlig belastende for henne, men det er altså ikke utelukkende denne delen av klippet Mauseth har motsatt seg bruk av på forhånd. At NRK hadde kjennskap til hun hadde motsatt seg bruk av samleiedelen av scenen, nevnes ikke av flertallet i tilknytning til at *denne* delen av sitatet ble ansett for å være innenfor sitatrettens grenser. Da har jeg vanskelig for å se berettigelsen for at NRKs kjennskap skulle ha særlig betydning i tilknytning til vurderingen av sitatets avsluttende del.

⁸¹ Se TOSLO-2008-108668.

NRKs kjennskap til Mauseths motforestillinger er i flertallets argumentasjon knyttet til formålsvurderingen, og det uttales avslutningsvis: *"I lys av det jeg har uttalt om formålet, kan det også spørres om det ble sitert i samsvar med 'god skikk', uten at jeg finner det nødvendig å gå nærmere inn på dette."* Førstvoterende innledet riktignok med å si at vurderingen av god skikk og formål i noen grad flyter over i hverandre, men det fremstår for meg som om det hovedsakelig foretas en vurdering av om sitatet var berettiget ut fra sitt formål. Dersom det først er relevant å trekke inn Mauseths opplevelse av bruken av utsnittet som belastende, mener jeg imidlertid at dette momentet ikke passer inn under formålsvurderingen.⁸² Jeg skal ikke utelukke at slike subjektive forhold *kan* være relevante, men da bør de etter min mening drøftes i tilknytning til behandlingen av god skikk-kravet.

5.3.4 Spredningsrisiko

Et siste moment som nevnes av førstvoterende, er spredningsrisikoen: *"Inkluderingen av innslaget på nettet førte videre til en risiko for spredning av nakenbilder av Gørild Mauseth, til tross for hennes frykt for at dette skulle skje. NRK var kjent med det."* Heller ikke her fremgår det hvilken del av vurderingen momentet knytter seg til, og heller ikke hva spredningsrisikoen skal innebære. At det nevnes som et tilleggsmoment i begrunnelsen for at sitatet ikke var rettmessig, peker imidlertid i retning av at bruk på Internett medfører trangere grenser for sitatretten, fordi det øker faren for spredning og misbruk. Også Aakre har fremsatt slike betraktninger om sitatbruk på Internett, og jeg vil drøfte dette nedenfor i punkt 6.2.3.1 om mediets betydning. Som det vil fremgå av behandlingen under, er jeg enig i mindretallets betraktningssmåte. Dommer Matheson fant at spredningsrisikoen ikke kunne ha noen plass i vurderingen: *"Jeg kan heller ikke se at sitatet blir ulovlig fordi det er lagt på nettet med spredningsfare. Bedømmelsen av lovlighet flyttes etter min oppfatning da til et spørsmål som ligger utenfor den rettslige standarden åndsverkloven bygger på, og der andres misbruk trekkes inn i vurderingen av om sitatet er lovlig."*

⁸² Se lignende betraktninger: <http://blogg.torvund.net/2010/03/27/sitatretten-brent-av-frost-om-mauseth-saken/> [Sitert 24.04.10]

5.3.5 Hvilke forhold er opphavsrettslig relevante?

Som det fremgår over, synes jeg at flertallet fremsetter en nokså svak begrunnelse for sitatets urettmessighet, sett i forhold til de opphavsrettslige problemstillingene saken reiser. Jeg skal forsøke å være forsiktig med å konstruere begrunnelser, men det er en del som peker i retning av at Høyesterett har lagt mer vekt på forhold som etter min mening ikke er opphavsrettslig relevante, enn det som fremgår av den anførte begrunnelsen. Jeg tror særlig det er blitt lagt vekt på nakenbildenes – for Mauseth – belastende karakter og NRKs kjennskap til hennes protester. Det fremstår som om *karakteren av innholdet* i klippet er det sentrale. Nettopp det forhold at Mauseth var naken, synes å ha hatt stor betydning. Det virker dermed som det må kreves særlig sterke grunner for å kunne sitere det som kan betegnes som sensitivt materiale.

Det er kanskje ikke så vanskelig å tenke seg til hvorfor NRK tok med de to siste sekundene, og at det neppe lå noe edelt motiv bak bruken av nakenbildene. Ut fra rene rimelighetsbetraktninger er det mulig å forstå hvorfor Høyesterett har følt et behov for å slå ned på bruken, særlig siden Mauseth hadde gitt så klart uttrykk for at hun motsatte seg bruk. Spørsmålet blir imidlertid om hensynet til hennes personvern på grunn av innholdets karakter er opphavsrettslig relevant.

For å besvare dette spørsmålet, må vi tilbake til opphavsrettens begrunnelse og hvilke rettigheter den skal beskytte. For det første er opphavsretten bygget på betraktningen om at den som har ytt en innsats også er den som skal ha belønningen for det. Den samme begrunnelsen ligger til grunn for vernet for utøvende kunstneres prestasjoner, eller vernet for de nærstående rettighetene generelt. Andre skal ikke kunne snylte på innsatsen ved å benytte seg av de økonomiske utnyttelsesmulighetene som ligger i prestasjonen. I dette økonomiske aspektet ligger det ikke noe vern av opphavsmannens personlighet.

For det andre gir opphavsretten en ideell beskyttelse mot at opphavsmannens eller verkets anseelse krenkes. Høyesterett vurderer ikke de ideelle rettighetene i åndsverkloven § 3 i sin avgjørelse, annet enn at mindretallet nevner at det i tilfelle må være i tilknytning til disse

rettighetene at personvern betraktninger kommer inn. De ideelle rettighetene kommer jeg tilbake til nedenfor i punkt 5.3.7.

De økonomiske aspektene er ikke fremtredende i denne saken. Det har ikke vært noe tema at klippet er kvantitativt sett for langt i den forstand at det griper inn i rettighetshavernes økonomiske rettigheter. Det er heller ikke påberopt at de ideelle rettighetene er krenket gjennom beskjæringen og sammenhengen klippet inngår i. Tilbake står anførselen om Mauseths opplevelse av sitatet som belastende. Jeg har imidlertid vanskelig for å se hvor i den opphavsrettslige vurderingen dette momentet passer inn, ut ifra den betraktning at eneretten til åndsverk ikke er til for å beskytte slike interesser. Det finnes imidlertid en bestemmelse i åndsverkloven som er rent personvernrettslig. Åndsverkloven § 45c oppstiller vilkårene for når personbilder kan gjengis eller vises offentlig. Denne bestemmelsen var fra Mauseths side anført krenket for de to første instansene, men anførselen var frafalt for Høyesterett. I sin vurdering av om § 45c var krenket, kom lagmannsretten med en uttalelse som jeg mener har betydning også når forholdet til personvernet drøftes på ulovfestet grunnlag. Etter å ha konkludert med at klippet var satt inn i en relevant journalistisk sammenheng og at kravet til aktuell og allmenn interesse var tilfredsstilt, uttalte lagmannsretten:

”Det forhold at en del av filmklippet viser Mauseth naken, gir ikke grunnlag for en annen vurdering. Nakenbilder av en person hører i utgangspunktet utvilsomt til privatsfæren. Dette slår imidlertid ikke til når det er tale om bilder som er frembrakt og offentliggjort med den avbildedes aktive medvirkning, som del av en skuespillerrolle i en spillefilm.”

Nettopp på bakgrunn av slike betraktninger har jeg vanskelig for å se hvor det personvernrettslige skal komme inn i vurderingen. Det er i denne forbindelse sentralt at forutsetningen for sitatretten er at verket er offentliggjort. Mauseth har uttalt at hun hadde betenkeligheter med å spille inn denne scenen på forhånd, men hun har like fullt valgt å vise seg fram naken i en offentliggjort spillefilm. Rent opphavsrettslig er det dette

offentliggjorte verket vi må forholde oss til i ettertid – ikke skuespillernes betenkeligheter eller grunner for å medvirke i filmen.

Lassen nevner forholdet til det alminnelige personlighetsvern når han diskuterer adgangen til å gjøre egne opptak av utøvende prestasjoner bestemt til sitatbruk. Uttalelsen må ha gyldighet også i andre sammenhenger:

*”Til tross for at han opptrer offentlig (ellers kan problemet aldri oppstå), og altså kan sies å ha søkt offentlighetens lys, vil nok det alminnelige personlighetsvern i noen tilfelle gi ham et vern som selv sitatretten må tre tilbake for. Men det vil være unntakstilfelle.”*⁸³

Det forhold at Mauseth vises frem naken i klippet, kan ikke i seg selv medføre at det er å anse som et unntakstilfelle hvor personvernet skal trekkes inn i vurderingen. Det skal etter min oppfatning noe mer til.

Et tilfelle med lignende problemstillinger har vært oppe for danske domstoler i UfR 1991 s. 744. I et TV-program på 50 minutter var det brukt et utsnitt på ca. 2 minutter fra kortfilmen ”Handicapbilleder”, som hadde en samlet spilletid på 40 minutter. Utsnittet som var benyttet var en scene som inneholdt et samleielignende forhold mellom en mann og en fysisk handikappet kvinne. Fra filmens produsenter var det anført at de medvirkende i scenen burde vært beskyttet mot at utsnittet ble vist i en annen sammenheng enn den opprinnelige. Det krenkende ble anført å være at *”den omhandlede scene med dens særlige karakter er sat ind i en anden sammenhæng end den, hvori den hører”*. Østre Landsret fant at sitatretten ikke var overskredet, og at klippets særlige karakter – altså innholdet – eller løsrivelsen fra sammenhengen ikke kunne føre til en annen vurdering.

⁸³ Lassen 1999 s. 783.

Som en illustrasjon på problemstillingen og som et tankeeksperiment, kan vi se for oss at originalscenen fra "Brent av frost" ikke inneholdt noen etterfølgende nakenhet, men at samleiedelen ble etterfulgt av en kort filmsekvens med det nordnorske fjellandskapet. Spørsmålet blir hvordan sitatet hadde blitt vurdert dersom NRK da hadde tatt med to ekstra sekunder etter samleiescenen – altså to sekunder med bilder av fjell. Jeg har vanskelig for å se for meg at slike bilder hadde vært utslagsgivende for vurderingen av sitatet i sin helhet. Ut ifra formålsbetraktningene som er avgjørende for flertallet, stiller imidlertid disse situasjonene seg relativt likt. Antakelig ville det ha vært mindre grunn til å vise fjellandskapet, siden slike bilder ville hatt mindre sammenheng med samleiescenen som faktisk ble parodierte. Poenget er at jeg tror at det ble lagt mer vekt på innholdets karakter enn de opphavsrettslig relevante momentene. Det innholdsmessige har sin sentrale betydning i relasjon til om utsnittet faktisk illustrerer det som skal illustreres. At innholdet er sensitivt, kan i seg selv ikke spille noen rolle i vurderingen.

5.3.6 Forholdet til ytringsfriheten

Bruken av de to siste sekundene av filmklippet blir ikke bedømt som urettmessig fordi den samlet blir for ekstensiv *økonomisk sett*. At sitatet blir bedømt som urettmessig uten at opphavsmannens økonomiske interesser er truet i særlig grad, kan stå i et problematisk forhold til ytringsfriheten⁸⁴:

”Kommissjonen legger til grunn at begrensninger i ytringsfriheten av hensyn til andres opphavsrettigheter – på samme måte som andre begrensninger – må oppfylle kriteriet om å la seg forsvare holdt opp mot ytringsfrihetens begrunnelse i sannhetssøking, demokrati og individets frie meningsdannelse, jf. forslaget til Grl. § 100, 2. ledd. (...) Det skulle tilsi at opphavsrett brukt som et middel for å motvirke en informert offentlig debatt ikke kan stå seg mot ytringsfriheten. Dette har sterk støtte i både sannhetsprinsippet og demokratiprinsippet.

⁸⁴ Jf. Grunnloven § 100.

Motsatt vil opphavsretten stå sterkt når den angripes av interesser hvis sentrale motiv er å utnytte andres materiale til egen økonomisk vinning. I den konkrete sak kan det være en krevende oppgave å avklare om striden står om ytringsfrihet eller økonomiske interesser.”⁸⁵

Fremvisningen av filmklippet i ”Store Studio” ligger ikke i kjernen av ytringsfriheten, men kulturelle spørsmål har utvilsomt offentlig interesse. Generelt bør det derfor utvises forsiktighet med å slå ned på slik bruk når den økonomiske eneretten ikke er truet.

5.3.7 Ideelle rettigheter

Mindretallet kommer med en uttalelse om det å trekke personverninteresser inn i vurderingen av sitatrettens utstrekning i premiss 61:

”Den sitertes behov for personvern mot visning av belastende deler av et offentliggjort verk, reguleres gjennom forbudet mot krenkende sitat, slik dette er forstått etter åndsverkloven § 22 jf. § 3. Dette er ikke situasjonen i foreliggende sak, og har heller ikke vært påberopt.”

Til dette kan det tilføyes at heller ikke åndsverkloven § 3 beskytter personligheten som sådan. Den beskytter derimot opphavsmannens kunstneriske anseelse og egenart, altså en bestemt og nærmere avgrenset del av personligheten. At Mauseth opplevde det som belastende at utsnittet ble vist, kan etter min mening ikke inngå som et relevant moment i vurderingen av om klippet krenker hennes anseelse som kunstner.

Spørsmålet etter åndsverkloven § 3 er om bruken av utsnittet er krenkende for verkets eller opphavsmannens anseelse eller egenart. For filmsitater vil typisk fargeendringer (fra sort-hvitt til farge eller omvendt) og formatbeskjæringer være krenkende endringer.⁸⁶

⁸⁵ NOU 1999:27 s. 136 om forholdet mellom opphavsrett og ytringsfrihet.

⁸⁶ Aakre 2002 s. 67.

Krenkende sammenhenger er typisk utsnitt brukt i reklame eller i pornografisk sammenheng. Bruk av utsnittet i en pornografisk film ville klart ha vært en krenkelse av de ideelle rettighetene. Det har imidlertid ikke vært anført at bruken av utsnittet har vært problematisk ut fra slike betraktninger.

5.4 Sammenfatning og øvrige bemerkninger

Etter min mening har Høyesteretts flertall lagt en for streng vurdering til grunn når det er blitt slått ned på bruken av de to siste sekundene av utsnittet. Jeg mener at det burde vært lagt mer vekt på at nakenscenen er en del av helheten som samleiescenen utgjør. Som mindretallet fremhever, er bestemmelsen om sitatretten utformet slik at det kan oppstå avgrensingsproblemer. Vilklårene i bestemmelsen er skjønnsmessige og flytende, og uforutsigbarheten som følger med, må etter min mening avdempes ved å legge en relativt romslig vurdering til grunn. Med dette mener jeg ikke at det må foreligge en markant overskridelse av vilklårene før utnyttelsen kan betegnes som urettmessig, men av brukerhensyn er det grunn til å forsøke å unngå for snevre grenser. Det kan ikke være slik at ethvert element i et sitat må være tvingende nødvendig for den siterendes formål med bruken for at det skal kunne tillates.

I denne sammenhengen viser jeg til Lassens uttalelser om sitatretten:

”Sitatregelens legislative begrunnelse står vel gjennomgående sterkere enn noen annen låneregel, og det maner til stor forsiktighet overfor tanker om innskrenkende fortolkning av den, når det er tale om bruk i samsvar med begrunnelsen. Det må – og bør fortsatt – være et ganske langt spenn mellom det uskikkelige sitat og det sitat som ikke er i samsvar med god skikk.”⁸⁷

Det kan være uklart hva Lassen legger i uttrykket ”det uskikkelige sitat”. Han fremstiller det imidlertid som noe annet enn et sitat som ikke er i samsvar med god skikk. Ved at disse

⁸⁷ Lassen 1999 s. 783.

uttrykkene stilles opp mot hverandre, forstår jeg ”uskikkelig sitat” som et sitat som kan sies å være ”på kanten”, men likevel ikke i strid med god skikk. Hvis jeg da forstår Lassen riktig, skal det være et ganske langt spenn mellom et sitat i grenseland og et sitat som bedømmes som urettmessig. Høyesteretts flertalls vurdering i Mauseth-saken samsvarer i tilfelle dårlig med dette utgangspunktet.

Som et litt interessant poeng avslutningsvis, nevner jeg dette: Dekningen av denne saken i media kan gi inntrykk av at nakenbildene av Mauseth er ulovlige å vise, uavhengig av sammenhengen de inngår i. Dette er uriktig. Jeg forstår også flertallets votum slik at andre formål kunne ha berettiget bruk av også de siste sekundene. Etter min mening må det være klart at NRK eller andre TV-kanaler i et nyhetsinnslag om denne saken kunne ha vist det omstridte utsnittet i sin helhet. Allmennheten har åpenbart interesse av å bli opplyst om hva denne saken dreier seg om, og hvilken bruk som faktisk er blitt bedømt som urettmessig. Et slikt innslag må kunne sies å være i kjerneområdet for sitatretten, og bestemmelsens begrunnelse tilsier at slik bruk må være lovlig. At utsnittet kan vises lovlig i en slik sammenheng, støttes også av ytringsfriheten og dens begrunnelse i sannhetsprinsippet:

”Dette prinsipp har sitt utgangspunkt i gjennombruddet for den vitenskapelige tenkemåte med dens postulat om at sannhet må nås gjennom en prosess som er verdslig, kulturuavhengig og dialektisk. Det siste innebærer at sannheten nås gjennom meningsutveksling der fremsatte påstander kan korrigeres i konfrontasjon med andre meninger. Dette gjelder ikke nødvendigvis for trivielle påstander som at – to pluss to er fire, men det gjelder for påstander som inneholder større eller mindre grad av fortolkning.”⁸⁸

Bruken av utsnittet sett i forhold til formålet er fortolkningsspørsmål som allmennheten ikke kan ta stilling til før de har sett utsnittet.

⁸⁸ NOU 1999:27 s. 20.

Jeg går nå over til å behandle neste emne i avhandlingen. Punkt 6 omhandler bruk av musikkstater.

6 Musikk sitater

6.1 Innledning

Et musikkverk er typisk en sammenstilling av flere vernede prestasjoner av ulik art. Det følger av åndsverkloven § 1 annet ledd nr. 4 at verket kan være ”med eller uten tekst”. Dette innebærer at eventuell tekst inngår som en del av musikkverket, i tillegg til at den kan være vernet etter annet ledd nr. 1 som beskytter ”skrifter av alle slag”. Musikkstykket er vernet både slik det normalt fremkommer som en hørbar sang, og slik det kommer til uttrykk gjennom skriftlige noter. I tillegg er visse prestasjoner knyttet til innspilling og fremføring av musikkstykket vernet etter åndsverkloven kapittel 5 om de nærstående rettighetene. Det gjelder blant annet tilvirkere av lydopptak etter åndsverkloven § 45 og lydopptak av utøvende kunstners prestasjoner etter § 45b. Begge bestemmelsene viser til at åndsverkloven § 22 gjelder tilsvarende, slik at det kan siteres lovlig også fra disse prestasjonene.

Sitatbegrepet er som nevnt verksnøytralt, men vurderingen av om vilkårene er oppfylt kan variere avhengig av verkstype. Spørsmålet blir om musikkverkene har noe spesielt ved seg som spiller inn ved vurderingen av sitatrettens utstrekning. Lassen har fremhevet enkelte særegenheter som han mener må føre til snevrere grenser for bruk av musikk sitater, enn for eksempel sitater fra litterære verk:

”[B]lant annet vil det ved musikkverkene langt oftere enn for andre verk måtte reises spørsmål om ikke bruk av bruddstykker av et verk innebærer en utnyttelse som skjer i konkurranse med opphavsmannens egen, og berører hans økonomiske interesser. Et musikk sitat vil, selv om det er kort, lett kunne utgjøre en mer substansiell utnyttelse av det verket som det siteres fra, enn det som vanligvis vil være tilfellet ved litterært sitat. Bruk av bruddstykker av andres musikk vil i det hele

lettere enn bruk av utsnitt fra andre verksarter kunne innebære en snylting på de opphavsmenn som siteres – et forhold som kan bli mer fremtredende ved at bruk av bruddstykker av musikkverk oftere forekommer i sammenhenger hvor det ligger nær å betegne bruken som kommersielt betonet, og dermed også av den grunn i utkanten av det tillatelige sitat.”⁸⁹

Gjennom disse betraktningene løfter Lassen fram et sentralt spørsmål for vurderingen av sitatrettens utstrekning – om bruken av utsnittet er i konkurranse med opphavsmannens økonomiske interesser. En viss bruk i konkurranse med eneretten må opphavsmannen tåle, det ligger i lånereglens karakter, men avgrensningene *”skal altså ikke tolkes slik at eneretten uthules eller trues”*.⁹⁰ I dette ligger det at sitatretten ikke skal hjemle bruk som normalt er avtalebasert og som det eventuelt svares vederlag for. Hva slags bruk som normalt er avtalebasert, avhenger av markedet for verkstypen det er snakk om å benytte.⁹¹ Ifølge Aakre tilsier en konkurransepreget fortolkning at lånereglene *”ikke bør tolkes slik at de tillater bruk av opphavsmannens verk som direkte eller indirekte står i et konkurranseforhold til opphavsmannens egen utnyttelse, og som reduserer opphavsmannens inntekt eller inntektpotensial.”*⁹² Det blir med andre ord et hovedspørsmål om bruken av utsnittet bærer preg av *snylting* på opphavsmannens innsats.

Som det vil fremgå, mener Lassen og Aakre at bruk av musikk sitater har flere aspekter ved seg som medfører at slik utnyttelse lett kommer i konkurranse med opphavsmannens økonomiske rettigheter. Dersom konkurranseaspektet er fremtredende, er det lett å være enig i at slik bruk bør utøves med forsiktighet. Spørsmålet er imidlertid om bruken virkelig fremstår som konkurransepreget. Jeg vil argumentere for at det har skjedd en utvikling som medfører at vurderingen kan bli annerledes.

⁸⁹ Lassen 1999 s. 774.

⁹⁰ Aakre 2002 s. 111.

⁹¹ Aakre 2002 s. 112.

⁹² Aakre 2002 s. 112.

6.2 Dagbladets anmeldelse

6.2.1 Faktisk bakgrunn

Anmeldelsen jeg tar utgangspunkt i er en artikkel fra Dagbladets nettutgave lagt ut 28. januar 2010.⁹³ Der er det inntatt et lydklipp på 30 sekunder av Susanne Sundførs låt ”The Brothel” i forbindelse med en anmeldelse av sangen.

Den tekniske løsningen som er valgt ved gjengivelsen av lydklippet, er at det øverst i artikkelen er et videovindu med bilde av artisten som stillbilde. Klippet spilles av ved å trykke ”play” på videoen, og skjermen er sort mens lyden spilles av. Klippet er på 30 sekunder, mens sangen totalt er på 6 minutter og 18 sekunder. Den er dermed nokså lang sett i forhold til ”vanlige” poplåter, noe som kan ha betydning for hvor mye av sangen som kan siteres. Denne sangens lengde er imidlertid ikke det sentrale for drøftelsen. Under videobildet følger selve anmeldelsen med overskrift, ingress og brødtekst. Artikkelen inneholder ca. 250 ord. Jeg presiserer at anmeldelsen utelukkende behandler selve sangen, ikke sangen som del av et album eller selve albumet. Tekstdelen av artikkelen gir en beskrivelse av sangen og dens oppbygning, sier litt om Sundførs fremføring og om enkelte elementer i sangen. Anmelderen gir videre uttrykk for sin opplevelse av sangen.

6.2.2 ”30 sekunder er alltid greit”

Innledningsvis er det grunn til å tilbakevise en ”opphavsrettslig myte”. Jeg forstår det slik at det har festnet seg en nokså utbredt oppfatning om at det alltid er tillatt å sitere utdrag på opptil 30 sekunder fra musikkverk. I telefonsamtalen med Dagbladets Sven Ove Bakke

⁹³ Link til artikkelen:

http://www.dagbladet.no/2010/01/28/kultur/musikk/musikkanmeldelser/anmeldelser/susanne_sundfor/10138341/ [Sisert 24.04.10]

Under en telefonsamtale den 3. mars 2010 med Sven Ove Bakke som er musikkansvarlig i Dagbladet, fikk jeg opplysninger om at lydklippet er benyttet uten at det er innhentet samtykke fra rettighetshaverne på forhånd og uten å svare vederlag. Dagbladet har altså benyttet klippet fordi deres oppfatning er at bruken er hjemlet i sitatbestemmelsen.

kom det fram at også redaksjonen der la til grunn en slik forståelse av sitatbestemmelsen. I likhet med en annen myte – ”du kan alltid låne fire takter fra andre komposisjoner” – har imidlertid ”30-sekundersregelen” ingen rettslig forankring. Sitatbestemmelsen er ingen kasuistisk regel med klart oppstilte grenser for bruk. Hvert enkelt tilfelle må vurderes konkret, og skrankene for bruk ligger i formålet og kravet om god skikk. Vi kan forholde oss til generelle momenter når vurderingen av disse flytende vilkårene foretas, men det kan aldri oppstilles generelle regler for hvor mye som kan utnyttes fra de enkelte verkstypene. I mange tilfeller er bruk av 30 sekunder av et musikkverk for ekstensiv utnyttelse. På den andre siden innebærer ikke bruk av 30 sekunder eller mer i seg selv at sitatrettens grenser er overskredet. Vurderingen må foretas ut fra de faktiske omstendighetene i hvert tilfelle av bruk.

6.2.3 Lovlig sitat?

Spørsmålet blir om lydklippet er å regne som lovlig sitat. Gjennom drøftelsen av dette spørsmålet søker jeg å belyse mer generelle aspekter ved bruk av musikkstat i denne typen sammenhenger. Forutsetningene for drøftelsen av sitatrettens utstrekning, er at utsnittet – altså lydklippet på 30 sekunder – i seg selv har verkshøyde, og at sangen var offentliggjort før klippet ble benyttet.

Om bruk av musikkstat i forbindelse med omtale eller presentasjon av musikk, sier Lassen:

”Slik utnyttelse kan være lovlig sitat, hvis omtalen virkelig behandler musikkverket, innspillingen eller artistens prestasjon, og musikkbitene tjener til å belyse det som sies om dette, og ellers er i samsvar med god skikk og innenfor de rammer formålet betinger.

I praksis kan man imidlertid se ’anmeldelser’ av plater som består av 5-25 linjers ren presentasjon av utgivelsen, med nokså nakne data – hvem som spiller, etc. – og uten tilløp til individuelt preget tankeinnhold, men med to eller tre kutt fra musikken

med en samlet varighet på opp mot 30 sekunder. Her har man i svært mange tilfelle å gjøre med en musikkutnyttelse som ganske åpenbart ikke kan forankres i § 22; det hele har mer preg av reklamebrosjyre med smaksprøver enn av anmeldelse med belysende eksempler.”⁹⁴

Bruk av musikkstater i anmeldelser og andre sammenhenger hvor musikken analyseres eller omtales, har en klar sammenheng med den sentrale begrunnelsen for statretten – å sikre den alminnelige diskusjonsfriheten. De tekniske mulighetene vi har i dag til å gjengi deler av musikkverk i slike sammenhenger, tilgodeser statrettens formål om å kunne *belyse* det som drøftes. Når det er sagt, må det selvfølgelig – i tråd med Lassens betraktninger – kreves at musikkverket virkelig behandles og drøftes. Statretten rekke ikke så langt at musikkstater kan brukes i enhver sammenheng hvor musikkverket bare nevnes.

Når det gjelder anmeldelsen i Dagbladet, mener jeg at tekstdelen, selve behandlingen av sangen, skaper en naturlig ramme for statbruk. Anmelderen evner å behandle sangen på en måte som gjør at klippet fremstår som et stat med et berettiget formål, ved at leseren gis en opplevelse av sangen som beskrives gjennom bruk av et utsnitt av den. Denne behandlingen må som utgangspunkt skape rom for å innta et musikkstat i tilknytning til den.

At anmeldelsens behandling av sangen berettiger bruk av utsnitt fra den, innebærer imidlertid ikke at klippets omfang nødvendigvis er innenfor statrettens grenser. Om statrettens grenser er overskredet avhenger blant annet av den ramme statet settes inn i, hvor stor del av verket som utnyttes, og i det hele tatt om bruken fremstår som en normal utnyttelse av verket i konkurranse med rettighetshaverne. De overordnede vilkårene er i det hele tatt om statet er berettiget ut fra formålet og om det er i samsvar med god skikk, slik låneregelen foreskriver.

⁹⁴ Lassen 1999 s. 778–779.

Lassen mener – ifølge sitatet gjengitt over – at det må kreves en nokså inngående behandling eller analyse av musikkverket for å kunne tillate bruk av et utsnitt på 30 sekunder. Artikkelen fra Dagbladet er et åndsverk av relativt beskjeden størrelse. Det kan ha betydning ved at utnyttelsen av musikkverket kan komme til å utgjøre en for vesentlig bestanddel av artikkelen. At åndsverket er lite, medfører ikke i seg selv at det ikke kan inntas sitater fra andre verk i det, men spillerommet for hvor mye som kan inntas avhenger til dels av omfanget av rammen utsnittet settes inn i. Dersom bruken av klippet overskygger tekstinholdet i artikkelen – og dermed fremstår som *hoveddelen* av artikkelen – vil den lett kunne utgjøre en overskridelse av sitatretten. Artikkelen ligger i det øvre sjiktet av omfanget på 5–25 linjer som Lassen presenterer som for snaut til å godta 30 sekunders bruk. Han snakker imidlertid om *”nokså nakne data (...) uten tilløp til individuelt preget tankeinnhold”*, en beskrivelse som etter min mening ikke passer for anmeldelsen i Dagbladet. Der er sangen undergitt en reell behandling, og det sentrale er at anmeldelsen fremstår som hoveddelen av nettartikkelen. Bruken av klippet fremstår som en illustrasjon av og et tillegg til teksten.

6.2.3.1 Mediets betydning

Lassen mener det må utvises forsiktighet med å tillate musikk sitater når brukeren selv har mulighet til å *velge bort* sammenhengen klippet presenteres i:

”Når slike ’anmeldelser’ med musikkgjengivelser legges ut på Internett, skjer det dessuten vanligvis på slik måte at musikken kan kalles frem uten at man samtidig får opp den tilhørende tekst. Det betyr at den enkelte Internettbruker er herre over om det skal foreligge slik sammenheng mellom musikk og tekst som i noen tilfelle kunne gjøre bruken av bruddstykkene til lovlig sitat. Da må man konstatere at bruddstykkene av musikken ikke bare brukes til slik belysning av teksten som etter omstendighetene kan gjøre musikkbruken lovlig som sitat, men også tilbys Internettbrukeren som løsrevne bruddstykker av musikkverket.”⁹⁵

⁹⁵ Lassen 1999 s. 779.

I de tilfeller hvor det er valgt en løsning i tråd med det Lassen skisserer – hvor lydklippet ligger tilgjengelig uten tilknytning til teksten – er det lett å slutte seg til innvendingene mot bruken. I Dagbladets artikkel er imidlertid situasjonen den at klippet kun er tilgjengelig sammen med teksten som utgjør anmeldelsen. At musikksnuttene ”vanligvis” kunne kalles frem alene, var sikkert betegnende for bruken som ble foretatt i 1999 da Lassens artikkel ble skrevet. I dag er imidlertid den vanligste løsningen fremstilling av musikkstat og tekst i samme skjermbilde. Dersom klippet ikke ligger integrert i samme artikkel som selve anmeldelsen, er det i dag mest sannsynlig tale om en lenke til innhold som er lagt ut av andre. Bruk av lenker er en annen opphavsrettslig problemstilling, og behandles ikke videre her.

Aakre drar Lassens resonnement videre. Han mener at selv klipp som bare kan hentes fram i tilknytning til teksten har et løsrevet preg, og at Internett som medium skaper trangere rammer for sitatrettens utstrekning. Etter å ha vist til sitt kapittel om løsrevne sitater, sier han:

”En tilsvarende funksjon og problemstilling vil ofte oppstå ved sitater på Internett. Dersom for eksempel en musikkfil er lagt ut på en hjemmeside, vil brukeren i mange tilfelle kunne lytte til filen uten å måtte lese den ledsagende tekst. Dersom brukeren kan velge (bort) å lese teksten, er det dog en viss sammenheng mellom sitat og tekst som tilsier at sitatbruken muligens ikke bør behandles som rent løsrevet sitat. En kan trekke en, riktignok noe haltende, sammenlikning til en gjengivelse av et dikt i en anmeldelse av en diktsamling. Det vil nok være en del lesere som interesserer seg mer for diktet som gjengis enn for anmelderens kommentarer. Men dersom for eksempel søkesystemer gjør at sitatene som er lagt ut på Internett, kan gjengis uten at brukeren selv kan velge om han vil lese teksten som omhandler sitatet, tilsier konkurransemomentet at sitatet behandles som et sitat i en database.”⁹⁶

⁹⁶ Aakre 2002 s. 108.

For meg fremstår det imidlertid som betenkelig å legge vekt på *leserens valg* med hensyn til hvor inngående anmeldelsen studeres, dersom det først kan konstateres at sitatet inngår i en relevant sammenheng. Et tekstsitat som inngår i en tekstsammenheng vil klart fremstå som mer *integrert* i det siterende verket enn et musikkssitat i tekstsammenheng. Det avgjørende ved vurderingen av om sitatet skal tillates, kan imidlertid ikke være om utsnittet umiddelbart er lett *identifiserbart* og kan pekes ut. Dersom slike forhold skulle vært avgjørende, ville det medføre at sitater fra én verkstype i en annen vanskelig kunne tillates. I dagens multimediesamfunn ville ikke dette være en naturlig utvikling av sitatretten. Det sentrale må være om bruken tilgodeser hensynene som sitatretten er begrunnet i.

Aakre nevner videre et annet aspekt ved Internett som medium som skal medføre snevrere grenser for sitatretten:

*”Ved siden av at mediet ofte gir sitatene et mer løsrevet preg, vil sitatene, til forskjell fra et musikkssitat i for eksempel et radioprogram, vanligvis bli liggende varig tilgjengelig på Internett. Dette innebærer en mulighet for omfattende spredning av bruddstykkene, en bruk som kan ha økonomisk betydning for opphavsmannen.”*⁹⁷

Her synes argumentasjonen å være at faren for misbruk øker når innholdet lagres på Internett, og at dette i seg selv bør medføre trangere rammer for bruk av sitater. Jeg er imidlertid også skeptisk til å legge for stor vekt på faren for at *andre* skal misbruke verksdelene når det skal vurderes om sitatbruken er lovlig.⁹⁸ Forutsetningen for sitatretten er at åndsverket som det siteres fra er offentliggjort. Utnyttede deler vil derfor alltid kunne hentes fra det originale åndsverket. Faren for misbruk er til stede allerede når verket offentliggjøres. Jeg ser poenget med at misbruk lett kan forekomme når verksdeler ligger ute på Internett og kan utnyttes gratis, men det finnes i dag svært mange alternative og lett

⁹⁷ Aakre 2002 s. 108.

⁹⁸ Se også 5.3.4 om spredningsrisiko, mindretallets votum i Mauseth-dommen.

tilgjengelige kilder for utenforstående som har til hensikt å misbruke musikkverk. For å hente ut klippet og anvende det løsrevet fra anmeldelsen, kreves det en viss grad av teknisk kyndighet, med mindre lydklippet tas opp på bånd når det spilles av. I dag er tilgang til og bruk av musikk så nettbasert at det finnes langt mer naturlige kilder å gå til enn artikler med musikksnutter. Uten hensyn til hvor (deler av) åndsverk som misbrukes hentes fra, bør mulighetene for misbruk fra andre være et underordnet moment i vurderingen av om et sitat skal tillates i et konkret tilfelle. Lagring kan imidlertid være problematisk i de tilfeller sitatretten blir romsligere som følge av *dagsaktualitet*, for eksempel når musikkstater brukes i en reportasje om opphavsmannens død.⁹⁹

6.2.3.2 Konkurransmomentet og kommersielt preg

Bruk av musikkstater i analysesammenhenger har forutsetningsvis et *diskusjons- eller illustrasjonsformål*. Slike formål spiller inn i konkurransevurderingen, ved at de fremstår som lojale formål som fratar bruken preg av å være snylting. Det er nettopp i sammenhenger hvor verket behandles og analyseres at sitatretten må være videst, også for musikkverkenes del.

Bruken kan imidlertid i tillegg være begrunnet i mindre lojale og beskyttelsesverdige formål. Lassen trekker inn et moment ved bruk av musikksnutter i anmeldelser som kan medføre snevrere grenser: *"Også det kommersielle preg er ofte markant – det er gjerne løssalgssaviser og lignende som står bak slik bruk, og det er klart at et formål er å fremme salget av avisen."*¹⁰⁰ Det er nokså åpenbart at musikkklipp som er ment til å illustrere innholdet i anmeldelser, tas med for å gjøre artiklene mer interessante, og at avisene gjennom dette ønsker å tiltrekke seg flere lesere. Bruk av (deler av) andres åndsverk med salgsfremmende formål, får lettere preg av snylting enn annen bruk – nettopp fordi andres innsats utnyttes for å skaffe seg selv vinning.

⁹⁹ Se Lassen 1999 s. 780.

¹⁰⁰ Lassen 1999 s. 779.

Et salgsfremmende formål kan imidlertid være fremtredende i større eller mindre grad, og jeg mener det må utvises forsiktighet med å slå ned på enhver bruk med kommersielt preg. Også Lassen snakker om et *markant* kommersielt preg. Det kan være vanskelig å fastslå når bruken er så kommersielt betonet at den må slås ned på, særlig siden ordet ”kommersielt” vanskelig kan defineres klart og entydig. Dersom kommersielt betyr det samme som å forsøke å tjene penger på noe, vil nær sagt enhver bruk ha kommersielt preg, og det i seg selv kan ikke være nok til at bruken ikke kan tillates. De klare tilfellene av kommersiell bruk er imidlertid lett gjenkjennelige, og det er samtidig enkelt å se hvorfor de ikke kan tillates.

Som et eksempel på bruk med et utpreget kommersielt formål, viser jeg til en dansk dom inntatt i UfR 1998 s. 525. Der dreide det seg om en virksomhet som solgte CD-er på Internett, og som i den forbindelse hadde lagt ut rundt 1 500 lydprøver med en lengde på ca. 30–40 sekunder hver. Utleggingen av klippene ble forsøkt hjemlet i sitatbestemmelsen, men retten konkluderte med at bruken representerte en opphavsrettskrenkelse. Begrunnelsen var at ”[r]ekvisiti kopiering er ikke sket i nogen anden sammenheng end med salg for øje.”¹⁰¹ Det var altså snakk om løsrevne sitater med salgsfremmende formål, i tillegg til at bruken samlet sett hadde et omfang som strakk seg langt ut over sitatrettens grenser. Å fremme salget av egne produkter fremsto som det *eneste* formålet med utleggingen av klippene.

I mindre klare tilfeller er det ikke gitt at det kommersielle preget gjør bruken ulovlig: ”Vanskelige grensespørsmål vil her oppstå når bruken dels har et ervervsmessig formål, og dels et lojalt formål, typisk medienes gjengivelse av åndsverk i forbindelse med nyhetsformidling.”¹⁰² Formålet behøver ikke være utelukkende kommersielt for at bruken kan være i strid med god skikk. Uttalelser i forarbeidene tyder imidlertid på at det bør utvises forsiktighet med å slå ned på delvis ervervsmessig bruk, når formålet ellers er lojalt. I forarbeidene ble det diskutert om det skulle inntas et forbud mot bruk av sitater i

¹⁰¹ UfR 1998 s. 525 på s. 526.

¹⁰² Aakre 2002 s. 112–113.

ervervsmessig øyemed, men departementet sluttet seg ikke til dette.¹⁰³ Forslaget om tilføyelsen ble fremmet av Norsk Litteraturkritikerlag, på bakgrunn av at laget mislikte praksisen med bruk av sitater fra deres anmeldelser og artikler i bokannonsene fra forlagene. Slik bruk skjer klart i reklameøyemed. Departementet viste til at kravet til god skikk vil medføre tilstrekkelig beskyttelse mot misbruk, før det ble sagt:

*”Begrepet ’ervervsmessig øyemed’ eller ’reklameøyemed’ er dessuten så omfattende at en tilføyelse som foreslått av laget under enhver omstendighet ville gå for langt, – det vil ramme en lojal bruk av sitater innen de rammer som sedvanen har fastlagt. Gjennom sedvane er det også fastlagt at i visse henseender er et utpreget ervervsmessig formål til hinder for at sitatretten påberopes. Men de eksempler som laget nevner, er etter departementets mening ikke av den art at de bør avskjære sitatretten. Tvert imot vil en lojal bruk av sitater her kunne fremme en nøktern og saklig informasjon om litterære emner som kan være av stor betydning. I ethvert fall kan en ikke forstå at det vil gi noen sikkerhet mot misvisende bruk av sitater i disse tilfelle om opphavsmannen ble sikret krav på godtgjørelse.”*¹⁰⁴

Bruken av musikkstatet i Dagbladets anmeldelse har klart nok et kommersielt tilsnitt. Det har høyst sannsynlig vært et formål å oppnå flest mulig ”klikk” på artikkelen, og musikksnutten kan sannsynligvis medvirke til å skape økt interesse for den. Den form for bruk som departementet fant grunn til å akseptere har imidlertid et mer fremtredende kommersielt preg, og hensynet til å ”kunne fremme en nøktern og saklig informasjon” ivaretas i større grad i anmeldelser.

Det er imidlertid ikke gitt at en sedvane for nokså utpreget kommersiell bruk umiddelbart har overføringsverdi til andre former for sitatbruk. Uten å ha foretatt mer inngående undersøkelser om bruk av musikkstatet i anmeldelser på nett, er det vanskelig å si noe kvalifisert om hvordan praksis på området har utviklet seg. Generelt kan det likevel sies at

¹⁰³ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 39.

¹⁰⁴ Ot.prp. nr. 26 (1959–60) s. 39.

det er en tendens i samfunnet til at det deles stadig mer. Mer materiale legges ut gratis på nett, og bruk av lyd- og filmklipp i avisartikler er svært vanlig. Det er også blitt relativt vanlig at artistene selv legger ut klipp, linker og hele sanger, og det tyder på at deling til en viss grad er fordelaktig for dem. Det skaper en interesse for verket, og veien fra å være nysgjerrig på ny musikk til å ha den lovlig på sin egen iPod eller datamaskin, er i dag kort. Interessen som oppstår tyder på at deling og bruk i mange tilfeller vil innebære en fordelaktig reklameeffekt *for artisten*.

Konkurransевurderingen avhenger som nevnt av markedet på området, og det avgjørende blir hvilke aktuelle og potensielle utnyttelsesmuligheter som foreligger for opphavsmannen der.¹⁰⁵ Bruk og tilegnelse av musikk er i dag i svært stor grad Internettbasert, og musikk er meget enkelt tilgjengelig for de aller fleste brukere. Dermed svekkes konkurransepreget ved bruk av musikksnutter i sammenhenger lik den som foreligger i Dagbladets artikkel. Jeg kan vanskelig se for meg at Dagbladets lesere på nett velger å høre på snutten gjentatte ganger i stedet for å skaffe seg en fullstendig versjon fra andre kilder. Hovedpoenget i konkurransевurderingen må være at klippet ikke fremstår som et *substitutt for eller alternativ til* den vanlige utnyttelsen av musikkverk. Slik sett har kanskje tiden løpt fra de noe strenge betraktningene som Lassen fremsetter i sin artikkel fra 1999. Bruk av og tilgang til musikk i dag skiller seg fra forholdene på den tiden, i den forstand at veien til musikkverkene er blitt kortere. En sang eller et album i sin helhet er bare et par klikk på datamaskinen unna, for eksempel gjennom tjenester som Spotify.¹⁰⁶

Poenget er at musikkbrukere flest ikke nøyer seg med et ufullstendig klipp. De søker andre kilder for å få tilgang til hele verket dersom de fatter interesse for musikken, for eksempel etter å ha lest en anmeldelse. Dette har betydning ved at bruk av små snutter i mindre grad enn tidligere virker inn på inntekspotensialet som ligger i utgivelse av musikk, fordi musikken er så enkelt tilgjengelig andre steder. Denne utviklingen taler for at bruk av 30 sekunder av en sang på over 6 minutter bør tillates når den har et lojalt formål, nettopp

¹⁰⁵ Aakre 2002 s. 112.

¹⁰⁶ Spotify er en lovlig tjeneste for streaming av musikk på Internett.

fordi den ikke har noe fremtredende konkurransepreg. Vurderingen av hvor mye av verket det er lojalt å bruke, varierer avhengig av musikkstykkets totale lengde. Heller ikke for en poplåt av vanlig lengde (ca. 3–4 minutter) vil bruk av 30 sekunder fremstå som noe alternativ til hele verket. Er sangen uvanlig kort, kan det imidlertid bli mer problematisk.

Det svake konkurransepreget illustreres tydeligere når bruk av musikk sitater i analysesammenheng sammenlignes med såkalt *sampling*. Sampling er bruk av utsnitt eller sekvenser fra musikkverk i ny musikalsk komposisjon – med andre ord musikk sitat i nytt musikkverk. Generelt kan det sies at sampling lett kommer i konkurranse med opphavsmannens muligheter for utnyttelse av sitt åndsverk, og at det av den grunn er vanskelig å godta slik bruk som lovlig sitat. Når det inntas et utsnitt fra andres verk i en ny komposisjon, tyder det på at utsnittet blir brukt fordi det vurderes som kvalitativt sett godt. Dette gjør at bruken får et nokså markant preg av snylting på andres innsats, siden utsnittet forutsetningsvis tas med for at eget verk skal bli bedre. Musikkverket utnyttes *som sådan*, og skiller seg i den forstand fra bruk i mer analytiske sammenhenger, hvor formålet forutsetningsvis er å belyse innholdet i analysen eller behandlingen.

6.3 Ideelle rettigheter

Vurderingen av om de ideelle rettighetene er krenket og vurderingen av om bruken er i samsvar med god skikk, flyter noe over i hverandre. Som utgangspunkt vil en utnyttelse av et åndsverk som krenker de ideelle rettighetene, vanskelig kunne sies å være i samsvar med god skikk.¹⁰⁷ Her skal jeg bare nevne noen særskilte spørsmål vedrørende ideelle rettigheter som kan oppstå ved bruk av musikk sitater.

¹⁰⁷ Aakre 2002 s. 64.

6.3.1 Navngivelsesplikten

Plikten til å navngi er som nevnt i punkt 2.4 ikke absolutt. Terskelen for å unnlate navngivelse i en eller annen form, er imidlertid høy.¹⁰⁸ For musikkstatenes del er det særlig sampling som skaper praktiske problemer for navngivelsesplikten. Opphavsmannen til den lånte delen kan vanskelig navngis på en naturlig måte i selve det siterende verket. Det finnes imidlertid alternativer til hvordan opphavsmannens navn skal komme fram, og for et musikkstykke vil den naturlige løsningen være å kreditere opphavsmannen i for eksempel albumomslaget.

Plasseringen av navngivelsen byr ikke på problemer for analysene eller annen behandling av musikk. I slike tilfeller vil det normalt fremgå klart hvem opphavsmannen er i den skriftlige eller muntlige sammenhengen som verket behandles i. Anmeldelser og lignende omtaler av musikk, har normalt lite for seg hvis mottakeren ikke er klar over hvilket verk det er som behandles. Ofte er det imidlertid slik at bare artisten som fremfører sangen navngis. Det kan være problematisk dersom låtskriveren er en annen enn artisten. Dette er nokså ofte situasjonen. At det er *vanlig* at bare artistens navn gjengis, kan ikke i seg selv medføre at praksisen oppfyller kravene til god skikk. Rognstad drøfter et tilsvarende spørsmål for navngivelse i radiosendinger:

*”Derimot kan det stilles spørsmål ved berettigelsen av den vanlige praksis ved avspilling av populærmusikk i radioen, der kun artistenes – og ikke komponistenes – navn angis, i den utstrekning det overhodet skjer en kreditering. Det forhold at en slik praksis har utviklet seg over tid, og at det for lytterne derfor kan fortone seg underlig om også komponistene blir nevnt, er neppe tilstrekkelige argumenter til å konstatere at en unnlattelse av å navngi opphavsmennene er i samsvar med god skikk.”*¹⁰⁹

¹⁰⁸ Rognstad 2009 s. 200.

¹⁰⁹ Rognstad 2009 s. 201.

Jeg er nok ikke av den oppfatning at alle opphavsmenn nødvendigvis skal navngis i radiosendinger, men de praktiske problemer som melder seg ved presentasjon av musikk i radio, er ikke til stede i analysesammenhengene. Ved en så inngående behandling som analysen forutsetningsvis er, burde det ikke by på problemer å navngi andre eventuelle opphavsmenn enn artisten.

6.3.2 Respektretten

Bruk av sitater forutsetter (som hovedregel) at verksdeler må tas ut av sin opprinnelige sammenheng, i den forstand at det må foretas en *beskjæring* av åndsverket. Respektretten etter åndsverkloven § 3 annet ledd, jf. § 11 setter imidlertid skranker for hvordan endringer og beskjæringer av verket kan foretas. Aakre skriver:

”Et sitat er etter sin natur kort, og det at det ofte bare er et utsnitt som gjengis, kan ikke generelt innebære at gjengivelsen er krenkende. Annerledes kan det stille seg dersom ’sitatet’ blir fremstilt som en gjengivelse av hele verket, mens det i realiteten er foretatt en beskjæring. For eksempel dersom bare deler av en skjønnlitterær tekst gjengis. I slike situasjoner vil imidlertid ofte ikke sitatet være i samsvar med god skikk etter § 22, og (mis)bruken kan møtes med en påberopelse av åvl. §2.”¹¹⁰

Utvelgelsen og bruken av et utsnitt innebærer ikke generelt en krenkelse, men endringer og beskjæringer som gjøres *kan* være i strid med åndsverkloven §§ 3 og 11. Når anmeldere og andre som behandler musikkstykkene skal bruke utsnitt av musikkstykker som illustrasjon i sine omtaler, bør de ha et bevisst og kritisk forhold til hvilke bruddstykker de velger ut. Bruk av kjente eller særegne partier kan kanskje lettere utgjøre konkurranse med rettighetshaverne. Når musikk samples, er det nokså vanlig å foreta endringer i utsnittene som brukes, for eksempel ved å senke eller øke tempoet, la utsnittet gå i loop (gjenta flere ganger) eller legge til nye rytmer og lyder sammen med utsnittet. Endringene kan i seg selv

¹¹⁰ Aakre 2002 s. 66–67.

være krenkende, i tillegg til at det kan være krenkende å sette utsnittet inn i en ny sammenheng, løsrevet fra sin opprinnelige kontekst.

6.4 Sammenfatning og øvrige bemerkninger

Musikksitatet i anmeldelsen har etter min mening et formål som berettiger en nokså ekstensiv utnyttelse av verket. Bruken fremstår som en illustrasjon på innholdet i artikkelen. Den har dermed en klar side til de diskusjonshensyn som sitatretten skal tilgodese. Kritikk eller ros i anmeldelser med illustrerende utsnitt kan også bli gjenstand for videre debatt, for eksempel i blogger. Slik kulturdebatt må ønskes velkommen.

Bruk av musikksitater anses typisk for å være i strid med god skikk på grunn av konkurransepreget slik bruk ofte kan ha. I anmeldelser eller andre analysesammenhenger mener jeg imidlertid at sitatene i stor grad savner preg av å være i konkurranse med rettighetshavernes økonomiske utnyttelse av verket. Særlig gjelder dette på bakgrunn av utviklingen vi har sett med hensyn til bruk og distribusjon av musikk. Det mest sentrale er at bruk av kortere verksdeler ikke fremstår som alternativer til bruk av hele verket.

Etter min mening er slik bruk naturlig i vår teknologiske hverdag, og jeg mener sitatet må anses som rettmessig.

7 Avsluttende kommentarer

Høyesterett hadde for første gang anledning til å vurdere sitatrettens grenser i Mauseth-saken, og det var derfor knyttet stor spenning til avgjørelsen. Hvor stor grad av rettsavklaring vi fikk gjennom behandlingen av saken, er imidlertid usikkert. Det er ikke tvilsomt at Høyesteretts avgjørelser skaper presedens for behandlingen av senere saker, og resultatet i saken må respekteres. Det er imidlertid grunn til å håpe at avgjørelsen anses som så konkret begrunnet i særegne forhold, at tilsvarende skarpe grenser ikke legges til grunn for sitatbruk generelt. Etter min mening vil en slik rettstilstand lett kunne skape problemer for brukerne av åndsverk.

I juridisk litteratur er innstillingen til bruk av utsnitt fra film og musikk generelt sett restriktiv. Jeg kommer ikke unna at det *er* forhold ved slike verkstyper som medfører at sitatbruk kan bli vurdert annerledes enn bruk fra de mer tradisjonelle verkene som skrift eller tale. Jeg mener imidlertid at det ikke er grunnlag for å være så restriktiv som teorien gir uttrykk for. Det har også skjedd mye siden en del av litteraturen jeg har tatt utgangspunkt i ble skrevet. Jeg har forståelse for at Internett og annen teknologi gjør rettighetshåndteringen vanskelig. Den nye teknologien med større muligheter for spredning kan imidlertid ikke i seg selv være avgjørende for hva som skal tillates.

Nye utnyttelsesformer fører til debatt om opphavsretten. På den ene siden finnes de som er skeptiske til nye bruksmåter, og kanskje spesielt bruk av andres åndsverk på Internett. På den andre siden mener mange brukere at film, musikk og TV-serier bør kunne deles fritt over Internett. Jeg er ikke av den oppfatning at opphavsretten er utdatert og ikke passer inn i vår virkelighet. Likevel må vi innse at samfunnet *har* forandret seg, og sørge for at opphavsretten også følger med. Sitatbestemmelsen er utviklingsdyktig nok til å kunne anvendes på nye utnyttelsesformer. Derfor kan vi ikke være skeptiske til alt nytt *fordi* det er

nytt. I vurderingen av om nye bruksmåter kan aksepteres, må avgjørelsen fortsatt være styrt av hensynene bak bestemmelsen.

8 Kilderegister

Lover

Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814.

Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. av 12. mai 1961 nr. 2.

Internasjonale konvensjoner

Bernkonvensjonen om vern av litterære og kunstneriske verker av 9. september 1886, sist endret 24. juli 1971 (Bernkonvensjonens Paristekst).

TRIPS-avtalen (Trade-related aspects of Intellectual Property rights) av 15. april 1994.

EU-/EØS-lovgivning

Direktiv 2001/29/EF av 22. mai 2001 (opphavsrett i informasjonssamfunnet).

Forarbeider

Norske

Ot.prp. nr. 26 (1959–60) Om lov om opphavsrett til åndsverk.

Ot.prp. nr. 15 (1994–95) Om lov om endringer i åndsverkloven m.m.

Ot.prp. nr. 46 (2004–05) Om lov om endringer i åndsverkloven m.m.

NOU 1999:27 ”Ytringsfrihed bør finde Sted”. Forslag til ny Grunnlov § 100.

Utenlandske

SOU 1990:30, Översyn av upphovsrättslagstiftningen, Stockholm 1990.

Betænkning nr. 1197, Slutbetænkning fra udvalget vedrørende revision af ophavsretslovgivningen, København 1990.

Bøker og artikler

Aakre 2002

Aakre, Haakon *Retten til å sitere fra åndsverk*, Bergen, 2002.

Knoph 1936	Knoph, Ragnar <i>Åndsretten</i> , Oslo, 1936.
Koktvedgaard 1999	Koktvedgaard, Mogens <i>Lærebog i immaterialret</i> , København, 1999, 5. Utgave.
Lassen 1979	Lassen, Birger Stuevold <i>Om tolkning av opphavsrettslige låneregler</i> , 1979 I: NIR-1979-172. Artikkel hentet fra Lovdata.
Lassen 1998	Lassen, Birger Stuevold <i>De opphavsrettslige lånereglens avgrensning av eneretten ved utnyttelse/sammenstilling av deler av verk og prestasjoner i "multimedia"-sammenheng – Særlig med henblikk på sitatrettens utstrekning</i> , Oslo, 1998 (Skrevet på oppdrag fra Norwaco).
Lassen 1999	Lassen, Birger Stuevold <i>Retten til å sitere fra musikkverk. I: Festskrift til Gunnar Karnell</i> , Stockholm, 1999, s. 773–784. Artikkel hentet fra Lovdata.
Rognstad 2009	Rognstad, Ole-Andreas i samarbeid med Lassen, Birger Stuevold <i>Opphavsrett</i> , Oslo, 2009.

Rettspraksis

Høyesterettsavgjørelser

HR-2010-00527-A (Mauseth)

Norsk underrettspraksis

RG 1997 s. 390

LB-2009-21537 (Mauseth)

TOSLO-2008-108668 (Mauseth)

Utenlandske avgjørelser

UfR 1991 s. 744Ø

UfR 1998 s. 525Ø

Ordbøker

Bokmålsordboka, Universitetsforlaget, Oslo, 2. utgave 3. opplag 1997.

Nettsider

http://www.dagbladet.no/2010/01/28/kultur/musikk/musikkanmeldelser/anmeldelser/susanne_sundfor/10138341/

<http://blogg.torvund.net/2010/03/27/sitatretten-brent-av-frost-om-mauserh-saken/>